

ՇՐՋԱԿԱ ՍԻՋԱՎԱՅՐԻ ՎՐԱ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽՆԱԿԱՆ
ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՀԱՅՏ

ՀՀ Տավուշի մարզ Դիլիջան քաղաքի Առողջարանային 12/4 հասցեում
նախատեսվող բնակելի համալիրի կառուցման

Երևան 2023

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1.	ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	4
1.1	Ձեռնարկողի մասին տեղեկություն.....	4
1.2	Հապավումներ	4
1.3	Նախատեսվող գործունեության նպատակը և հիմնավորումը	5
1.4	Նախատեսվող գործունեության բնութագիրը	8
1.4.1	<i>Ներկա վիճակի նկարագիր.....</i>	8
1.4.2	<i>Նախատեսվող գործունեության նկարագիր.....</i>	8
1.5	Էներգախնայողության միջոցառումներ.....	10
1.6	Գլխավոր հատակագիծ.....	14
1.7	Կանաչապատման աշխատանքներ.....	16
2.	ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՄԽԵՄԱՆ	17
2.1.1	Նախատեսվող աշխատանքների կազմակերպում.....	17
2.1.2	Առաջարկություններ օբյեկտի շինարարության կազմակերպման վերաբերյալ	17
2.1.3	Առաջարկություններ օբյեկտի շինարարության մատակարարման կազմակերպման վերաբերյալ.....	18
2.1.4	Կադրային ապահովում և շինտեխնիկա	20
2.1.5	Նյութերի և բնառեսուրսների օգտագործում	21
2.1.6	Թափոնների կառավարում	23
3.	ՆԱԽԱՏԵՍՎՈՂ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱԾՔԻ, ԱՅԴ ԹՎՈՒՄ՝ ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ ԵՎ ԻՐԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՄԽԵՄԱՆ	24
2.2	Ընդհանուր տեղեկություններ ուսումնասիրված տեղամասերի վերաբերյալ	24
2.3	Ջրագրություն	25
2.4	Կլիմայական պայմաններ.....	27
2.4.1	Օդերևութաբանական-կլիմայական պայմանները	27
2.4.1.1	Կլիման.....	28
2.5	Անտառ.....	34
2.6	Կենսաբազմազանություն	36
2.6.1	Բուսական աշխարհ	36
2.6.2	Կենդանական աշխարհ.....	37
2.6.3	Բուսական աշխարհի պահպանության միջոցառումները	38
2.6.4	Կենդանական աշխարհի պահպանության միջոցառումներ.....	39
2.7	Օդային ավազան	39
2.7.1	Ֆոնային աղտոտվածություն.....	39
2.7.2	Ջրային ավազան.....	40
2.8	Սոցիալ-տնտեսական արդի վիճակը.....	41
2.8.1	Տեղական տնտեսության կառուցվածքի վերլուծություն	41
2.9	Բնության հուշարձաններ	43
2.10	Կենսաբանական հուշարձաններ	44
2.11	Բնական և մշակութային ժառանգություն	44
4	ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՎՐԱ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ ԵՎ ՄԵՂՄԱՑՆՈՂ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ.....	63
4.2	Ռիսկերի գնահատում	63
4.3	Արտանետումների աղբյուրները	63
4.4	Բնապահպանական միջոցառումների ընդհանուր նկարագրություն	64
4.4.1	<i>Մթնոլորտային օդ.....</i>	64
4.4.2	<i>Ջրային ռեսուրսներ</i>	64
4.4.3	<i>Հողային ռեսուրսներ</i>	65
4.4.4	<i>Արտակարգ իրավիճակների պատրաստվածությունը.....</i>	66
4.4.5	<i>Հակահրդեհային միջոցառումներ.....</i>	66

4.4.6	Աղմուկ և թրթռում.....	67
4.4.7	Թափոնների կառավարում.....	67
4.4.8	Տարածքի բարեկարգում կանաչապատում.....	68
4.4.9	ԿԵՆՍԱԲԱԶՄԱԶԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	68
5	ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՊԼԱՆ	69
	ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ՌԻՍԿԵՐԸ ՄԵՂՄԱՑՆՈՂ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ.....	70
	ՄՈՆԻԹՈՐԻՆԳԻ /ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ/ ՊԼԱՆ.....	73
	ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	76

1. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1.1 Ձեռնարկողի մասին տեղեկություն

Ձեռնարկող՝	Քաղաքացի Աղասի Միրզոյան
Ձեռնարկողի հասցեն՝	ՀՀ Տավուշի մարզ, ք.Դիլիջան Առողջարանային 12/4
Նախատեսվող գործունեության հասցեն՝	ՀՀ Տավուշի մարզ, ք.Դիլիջան Առողջարանային 12/4

1.2 Հապավումներ

ՀՀ՝ Հայաստանի Հանրապետություն

ՓԲԸ՝ Փակ Բաժնետիրական Ընկերություն

ՍՊԸ՝ Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություն

ՊՈԱԿ՝ պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն

1.3 Նախատեսվող գործունեության նպատակը և հիմնավորումը

Շրջակա միջավայրի վրա մարդկային գործունեության վնասակար ազդեցության կանխման, կենսոլորտի կայունության պահպանման, բնության և մարդու կենսագործունեության ներդաշնակության պահպանման համար կարևորագույն նշանակություն ունի յուրաքանչյուր նախատեսվող գործունեության շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության ճշգրիտ և լիարժեք գնահատումը: Գործունեության բնապահպանական գնահատումը պետք է ներառի ուղղակի և անուղղակի ազդեցության կանխորոշումը, նկարագրությունը և հիմք հանդիսանա դրանց կանխարգելման կամ հնարավոր նվազեցման պարտադիր միջոցառումների մշակման համար:

Գործունեության նպատակն է Տավուշի մարզ, Դիլիջան քաղաքի Առողջարանային 12/4 հասցեում նախատեսվող բնակելի համալիրի կառուցման:

Բնակելի համալիրի կառուցման աշխատանքային նախագիծը իրականացված է ՀՀ-ում գործող նորմատիվ փատաթղթերի պահանջներին համապատասխան¹:

Բնակելի համալիրի կառուցման աշխատանքների շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման հայտը մշակված է "Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին" ՀՀ օրենքի և բնապահպանական ոլորտի այլ նորմատիվատեխնիկական ակտերի պահանջներին համաձայն:

Բնապահպանական ազդեցության գնահատման այս զեկույցը նկարագրում է գործունեության ենթակա տարածքի բնապահպանական ելակետային պայմանները, գործունեության իրականացման համար նախատեսվող աշխատանքները և գործողությունները, գործունեության իրականացման արդյունքում բնապահպանական հնարավոր ազդեցության շրջանակը և գնահատականը:

Իրավական հիմքերը

Նախատեսվող գործունեությունը իրականացվելու է բնապահպանության բնագավառում ՀՀ ստանձնած միջազգային պարտավորություններով և ՀՀ օրենսդրության (օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի) այն պահանջներով, որոնք առնչվում են շրջակա միջավայրի պահպանության և մասնավորապես նախատեսվող գործունեության կարգավորման հետ: Դրանցից հիմնականներն են՝

1. ՀՀ Հողային օրենսգիրք (02.5.2001թ.),
2. ՀՀ Ջրային օրենսգիրք (04.6.2002թ.),
3. <<Թափոնների մասին>> ՀՀ օրենք (24.11.2004 թ.),
4. <<Վարչական իրավախախտումների մասին>> ՀՀ օրենք (07.02.2012թ.),
5. <<Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին>> ՀՀ օրենք (01.11.1994թ.),
6. <<Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին>> ՀՀ օրենք (21.06.2014թ.),
7. <<Բնապահպանական վերահսկողության մասին>> ՀՀ օրենք (11.04.2005թ.),
8. << Լիցենզավորման մասին>> ՀՀ օրենք (30.05.2001թ.),
9. Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարի 6 մայիսի 2002թ. N 138 հրաման “Աղմուկն աշխատատեղերում, բնակելի և հասարակական շենքերում և բնակելի կառուցապատման տարածքներում” N2 – III – 11.3 սանիտարական նորմերը հաստատելու մասին”
10. Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարի 25 հունվարի 2010թ. N 01-Ն հրաման “Հողի որակին ներկայացվող հիգիենիկ պահանջներ N 2.1.7.003-10 սանիտարական կանոնները և նորմերը հաստատելու մասին”
11. Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարի 17 մայիսի 2006 թվականի N 533-Ն հրաման “Աշխատատեղերում, բնակելի և հասարակական շենքերում թրթռման (վիբրացիայի) հիգիենիկ նորմերը ՀՆՆ 2.2.4-009-06 հաստատելու մասին”
12. <<Հայաստանի Հանրապետության մաքսային տարածքով փոխադրման համար արգելված եվ սահմանափակումների ենթակա ապրանքների ցանկերը հաստատելու, լիազոր մարմիններ սահմանելու եվ ապրանքների արտահանման եվ (կամ) ներմուծման լիցենզիաների ու թույլտվությունների տրամադրման շրջանակային կարգը հաստատելու մասին>> ՀՀ կառավարության 25.12. 2014 թ-ի N 1524-Ն որոշում,
13. <<Հայաստանի Հանրապետության մաքսային տարածքով փոխադրման համար արգելված եվ սահմանափակումների ենթակա որոշ ապրանքների ցանկերը, ապրանքների արտահանման եվ ներմուծման լիցենզիայի եվ հայտի ձեվերը հաստատելու, որոշ ապրանքների արտահանման եվ ներմուծման լիցենզիաների տրամադրման առանձնահատկությունները սահմանելու եվ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2007 թվականի մարտի 15-ի N 327-Ն որոշման մեջ փոփոխություն կատարելու մասին>> 05.02.2015 թ-ի N 90-Ն որոշում,

14. ՀՀ կառավարության 2003 թվականի հունվարի 30-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում վտանգավոր թափոնների գործածության գործունեության լիցենզավորման կարգը հաստատելու մասին» N 121-Ն որոշում,

15. ՀՀ բնապահպանության նախարարի 2006 թվականի դեկտեմբերի 25-ի «Ըստ վտանգավորության դասակարգված թափոնների ցանկը հաստատելու մասին» N 430-Ն հրաման:

16. «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ՀՀ օրենք (ՀՕ-211, 27.11.2006թ.),

17. «Կենդանական աշխարհի մասին» ՀՀ օրենք (ՀՕ-52, 03.04.2000թ.),

18. «Բուսական աշխարհի մասին» ՀՀ օրենք (ՀՕ-22, 23.11.1999թ.),

19. ՀՀ կենդանիների Կարմիր գիրքը հաստատելու մասին ՀՀ կառավարության 29.01.2010թ.-ի N71-Ն որոշում,

20. ՀՀ բույսերի Կարմիր գիրքը հաստատելու մասին ՀՀ կառավարության 29.01.2010թ.-ի N72-Ն որոշում,

21. ՀՀ կառավարության 2008 թվականի օգոստոսի 14-ի «Հայաստանի Հանրապետության բնության հուշարձանների ցանկը հաստատելու մասին» N 967-Ն որոշում,

22. ՀՀ կառավարության 2014 թվականի սեպտեմբերի 25-ի «Հայաստանի Հանրապետության բնության հատուկ պահպանվող տարածքների ռազմավարությունը, պահպանության և օգտագործման բնագավառում պետական ծրագիրը և միջոցառումները հաստատելու մասին» N1059-Ա որոշում,

23. «Հայաստանի Հանրապետության բուսական աշխարհի օբյեկտների պահպանության և բնական պայմաններում վերարտադրության նպատակով դրանց օգտագործման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 14.08.2014թ.-ի N781-Ն որոշումը:

24. «Դիլիջան ազգային պարկի 2017-2026թթ. Կառավարման պլանը և կառավարմանն ուղղված առաջնահերթ միջոցառումները հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության թիվ 190-Ն որոշումը, 23/02/2017թ.

25. Կառավարության 2018 թվականի փետրվարի 8-ի N 108-Ն որոշում

26. ՀՀ կառավարության 2017 թվականի փետրվարի 23-ի նիստի N 8 արձանագրային որոշում:

1.4 Նախատեսվող գործունեության բնութագիրը (արտադրական հզորություններ, օգտագործվող բնառեսուրսներ և նյութեր, տեխնիկական և տեխնոլոգիական լուծումներ)

1.4.1 Ներկա վիճակի նկարագիր

Համաձայն անշարժ գույքի սեփականության վկայականի տարածքը կառուցապատված չէ: Տարածքում ծառեր չկան:

1.4.2 Նախատեսվող գործունեության նկարագիր

Նախատեսվում է կառուցել բնակելի համալիր Մարգ Տավուշ համայնք Դիլիջան Դիլիջան Ք. Առողջարանային փողոց 12/4 հասցեում:

Համալսարանի հողատարածքը կառուցապատված չէ, իսկ նիշերի անկումը արևմուտքից արևելք կազմում է 12մ, հարակից տեղանքը անտառապատ է խիստ ռելիեֆով: Համաձայն պատվիրատուի կողմից տրված առաջադրանքի նախագծել 8 հարկից բաղկացած 40 տոկոս կառուցապատված շահագործվող տանիքից մոտ 330 տեղով բնակելի համալիր: Գլխավոր հատակագծում տեղակայված են՝ բնակելի համալիրը 5030քմ կառուցապատման մակերեսով իրեն սպասարկող ճանապարհ, որը թույլ է տալիս շրջանցել կառույցը և բացօթյա ավտոկայանատեղին: Նախագծվող համալիրը ունի ճառագայթաձև նկարվածք 19մ և 39մ լայնությամբ հատակագծում, տեղադրված հողատարածի մեջտեղում: Համալիրը բաղկացած է 3 մասնաշենքից, որոնք միմյանցից անջատված են կոնստրուկտիվ կարով: Երկու մասնաշենքերից յուրաքանչյուրը սպասարկվում է 2 աստիճանավանդակով, որոնցից մեկը՝ չծխացող, իսկ մյուսը ունի տամբուռ հրակայուն պյումինե դռներով: Երրորդ մասնաշենքը սպասարկում է թվով 4 աստիճանավանդակ, որոնցից մեկը չծխացող:

Շենքի բարձրությունը արևմտյան մասում կազմում է 32մ, իսկ արևելյան մասում ելնելով ռելիեֆի իրավիճակից և նիշերի անկումից՝ 38,5 մ:

Համալիրի հատակագծային լուծումներում նախագծվել՝ է -3,90 նիշում ավտոկայանատեղի 90 մեքենայի համար, -5,40 նիշում լողավազանի համար նախատեսված մասնաշենք, $\pm 0,00$ նիշում նախամուտք - նախասրահ, որտեղ սխեմատիկ տեղակայված են ռեստորանի, մարզասրահի և այլ սպասարկման սենյակների համար տարածքներ: +3,30 նիշը իրենից ներկայացնում է միջնահարկ, որտեղ տեղակայված են թվով 22 բնակելի տարածքներ, իսկ +6,60 — +26,40 նիշերով յուրաքանչյուր հարկում տեղակայվել են թվով 41 բնակելի տարածքներ: Բնակելի տարածքները բաժանված են երեք տիպային խմբերի՝ մեկ սենյականոց, երկու և երեք սենյականոց տարածքներ, որոնք իրենց հերթին ունեն 32քմ — 83քմ և ավել մակերեսներ: Բոլոր տարածքները ունեն լայն պատուհաններ և բաց պատշգամբ ֆասադի երկայնքով: Պատշգամբներում պատուհանների աջ և ձախ հատվածներում ունենք 60-80 սմ խուլ պատեր հակահրդեհային նորմորին համապատասխան: Շահագործվող տանիքը հարթ է մասամբ կառուցապատված:

Տարածքը բոլոր կողմերից սահմանակից է սեփականատիրոջը սեփականության իրավունքով պատկանող այլ տարածքների, ազգային պարկի հետ անմիջական սահման չունի:

Տեխնիկատնտեսական ցուցանիշներ

Հողամասի ընդհանուր մակերեսը՝ 12740.8 քմ

- Կառուցապատման մակերես -5030 քմ-39 %;
- Անջրանցիկ տարածքներ – 1375 քմ- 10.7 %;
- Կանաչապատման մակերես-6335.8 քմ-50.3 %;

Ավտոկայանատեղեր ստորգետնյա՝ 90 հատ, վերգետնյա 30 հատ;

Բնակարանների քանակ՝ 330 հատ

- Հողամասի նպատակային նշանակությունը կամ հողատեսքը՝ հատուկ պահպանվող տարածքների,
- գործառնական նշանակությունը՝ Առողջարարական նպատակներով նախատեսված:
- գրանցված իրավունքի տեսակը՝ սեփականություն:

Շինարարական աշխատանքների ավարտից հետո նախատեսվում է տարածքը կանաչապատել և բարեկարգել: Կանաչապատումը իրականացվելու է տարածաշրջանին բնորոշ ծառատեսակներով և բուսականությամբ:

Նախատեսվող գործունեությունը իրենից ներկայացնում է ժամանակակից լուծումներով և նյութերով իրականացվող շինություններ: Այն ներդաշնակ է շրջակա կառույցներին տվյալ միջավայրում և չի հանդիսանում վիզուալ տեսադաշտի խոչնդոտ շրջակա բնակչության համար:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԻՐԱՎԻՃԱԿՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ

Քաղաքացիական պաշտպանության ու արտակարգ իրավիճակների կանխարգելման միջոցառումների կազմակերպման նպատակով նախագծվող և գոյություն ունեցող կառույցների նկուղները նախատեսված են երկակի գործառնական նշանակության՝ խաղաղ պայմաններում կծառայեն, որպես նկուղային տարածքներ, իսկ վերոգրյալի դեպքում, որպես պարզագույն թաքստոց շենքի բնակիչների համար, որոնց դեպի թաքստոց ուղղորդումը կազմակերպվում է լույսային ցուցանակների (ՄՈՒՏՔ, ԵԼՔ) միջոցով: Նախատեսված է նաև վթարային լուսավորության համակարգ: Թաքստոցում նախատեսված է օդափոխության, ջրամատակարարման և ջրահեռացման համակարգեր, այնտեղ գտնվելու ժամանակահատվածում մարդկանց մինիմալ կենցաղային կարիքները ապահովվելու համար: Ջրամատակարարման և ջրահեռացման սխեմաները ցույց են տրված նախագծի ՋՋ բաժնի 2-րդ էջում, օդափոխության սխեմաները ցույց են տրված ՕԴԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ բաժնի Օ-2 էջում, իսկ վթարային լուսավորության և լույսային ցուցանակները (ՄՈՒՏՔ, ԵԼՔ) նախագծի էլեկտրական բաժնում:

1.5 Էներգախնայողության միջոցառումներ

Բնակելի համալիրի էներգաարդյունավետությունը նախատեսվում է համապատասխանեցնել ՀՀ կառավարության 12.04.2018թ. N426-Ն որոշմամբ սահմանված չափորոշիչներին, ինչի ուղղությամբ իրականացվելու են համալիր միջոցառումներ, որոնց թվում են երեսպատման համակարգը, բարձր էներգաարդյունավետությամբ պատուհաններ և վիտրաժներ, տանիքի և ստորգետնյա հարկի ջերմամեկուսացում:

- Ջերմային կորուստների նվազեցման նպատակով խողովակաշարերի և օդատարների համար կիրառվում են բարձր արդյունավետության ջերմամեկուսիչներ
- Արտաքին կոնստրուկցիաների ջերմամեկուսացում.
- Օդատարների ջերմամեկուսացում ժամանակակից ջերմամեկուսիչ նյութերով.
- Ջերմային կորուստների նվազեցման նպատակով կիրառվում են բարձր արդյունավետության ջերմամեկուսիչներ /пеноплекс/:
- Օդափոխության համակարգում բարձր արդյունավետությամբ ղեկավարվող ջերմափոխանակիչների կիրառում:

Երկրաֆիզիկական ուսումնասիրություններ

Համաձայն կնքված պայմանագրի և համապատասխան առաջադրանքի 2023 թվականի ապրիլ ամսին կատարվել են ինժեներա-երկրաբանական ուսումնասիրություններ ՀՀ Տավուշի մարզ Դիլիջան համայնքի Դիլիջան քաղաքի Առողջարանային 12/4 հասցեի տարածքի համար: Աշխատանքների իրականացման նպատակն է համաձայն Հայաստանի Հանրապետության նորմատիվա-տեխնիկական փաստաթղթերի ՀՀ Տավուշի մարզ Դիլիջան համայնքի Դիլիջան քաղաքի Առողջարանային 12/4 հասցեի տարածքի նախագծային փաստաթղթերի մշակման համար անհրաժեշտ երկրաբանական տվյալների հավաքագրումը և համապատասխան հաշվետվության կազմումը: Վերը շարադրված խնդիրը լիարժեք լուծելու նպատակով իրականացվել են հետևյալ աշխատանքները.

1. Ճարտարագիտաերկրաբանական հետազննություններ:
2. Ուսումնասիրվել է տվյալ տարածքի երկրաբանական կառուցվածքը: Նշված և հարակից տարածքներին վերաբերվող տարբեր աղբյուրներում զետեղված, նախկինում կատարված ինժեներաերկրաբանական հետազոտումների տվյալների հավաքում, կանոնակարգում, համադրում և վերլուծություն:
3. Տեղադիտական հետազննություններով վեր հանելու համար վտանգավոր երկրաբանական երևույթները և պրոցեսները /սողանք, քարաթափում, ճահճացում և այլ/:
4. Հորատանցքներով աշխատանքներ՝ նշված հրապարակներում լիթոլոգիական կտրվածքները, գրունտերի շերտերը ու նրանց հզորությունները, ինչպես նաև ստորգետնյա ջրերի առկայությունը, որոշելու նպատակով:
5. Օգտագործել այս տարածքում նախկինում կատարված լաբորատոր նյութերը կախված լիթոլոգիական կտրվածքների առանձնահատկություններից:
6. Նախկինում կատարված խախտված և բնական կառուցվածքի գրունտների փորձանմուշների լաբորատոր ուսումնասիրություններ դրանց ֆիզիկամեխանիկական բնութագրերի համար:
7. Դաշտային և ֆոնդային նյութերի կամերալ մշակում:

Վերը շարադրված աշխատանքների իրականացման արդյունքում կազմվել է տեղանքի ինժեներաերկրաբանական պայմանների մասին եզրակացություն:

Համաձայն կատարված ուսումնասիրությունների, հորատման տվյալների՝ (գրունտների լաբորատոր հետազոտությունների) ուսումնասիրվող տեղամասի երկրաբանական կառուցվածքում մասնակցում են հետևյալ գրունտերը վերևից-ներքև: Երկրաբանալիթոլոգիական կտրվածքին մասնակցում հետևյալ 3 շերտերը:

Շերտ 1 հողաբուսական շերտ կավավազի լցոնով, տեղ-տեղ սևահողի տեսքով: Գրունտը ըստ շահագործման դժվարության՝ համաձայն CHՊ IV-5-82-ի (9^ա) I կարգ:

Շերտ-2 Կավ բացից մինչև մուգ շագանակագույն, դեղնավուն, տեղ- տեղ հանդիպում է նաև դարչնագույն և մոխրագույն երանգների, պինդ թանձրությամբ թեթև, փոշենման մասնիկների պարունակությամբ, տեղ-տեղ խճի և մանրախճի պարունակությամբ, մանրամիջահատիկ: Էյյովիալ-Դեյյովիալ-պրոյովիալ առաջացումներ են: Գրունտն ըստ շահագործման դժվարության՝ համաձայն ՄՆԻՊ IV-2-82-ի III (8^ա) կարգ է:

Շերտ 3 ավազաքարեր ամուր, սպիտակահողագույն պինդ, խայտաբղետ գունավորմամբ, կավային ցեմենտով կապակցված: Վերին Յուրայի հասակի ապարներ են: Գրունտներն ըստ շահագործման դժվարության համաձայն ՄՆԻՊ IV-5-82-ի V կարգ է:

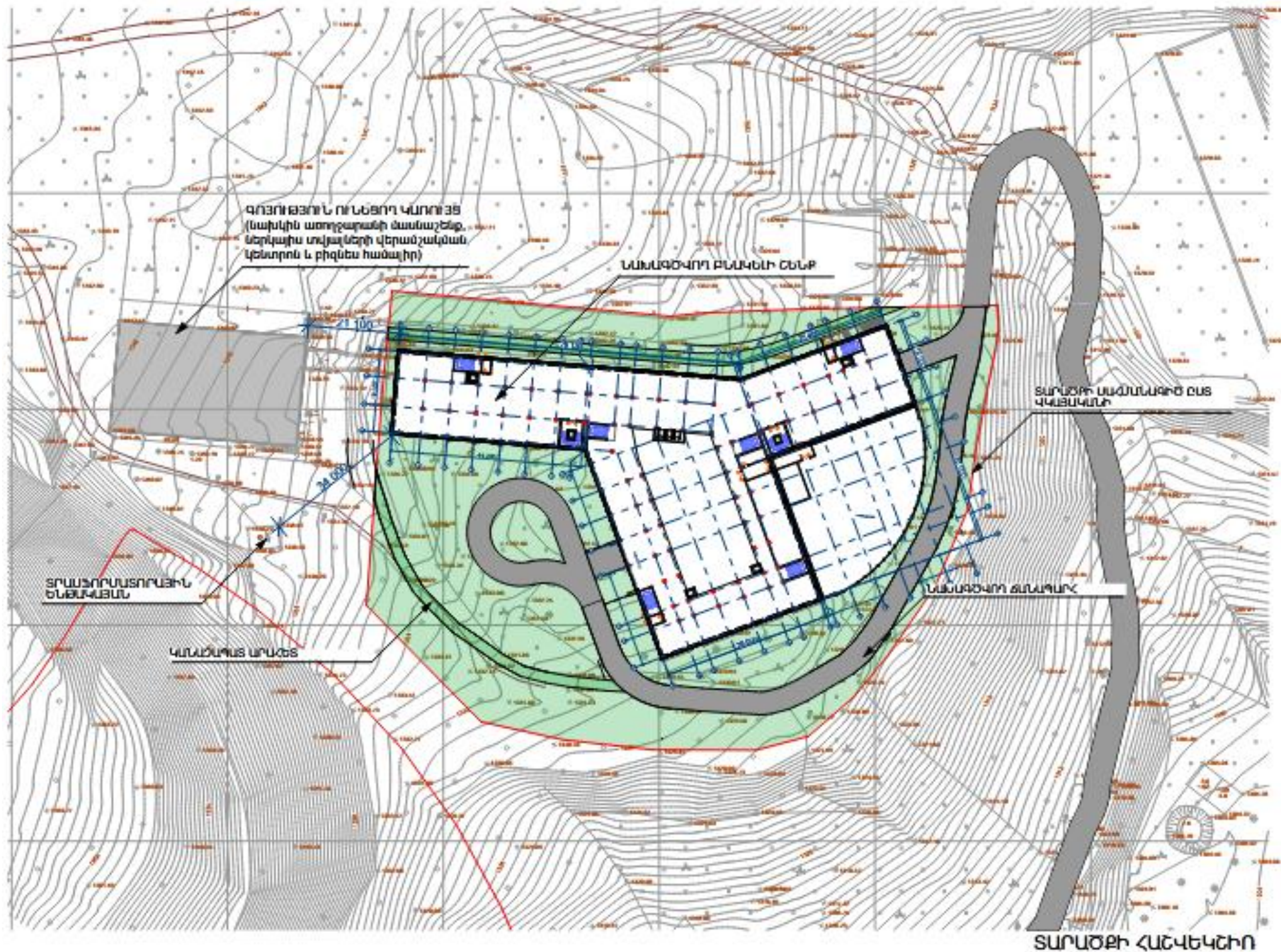
ՀՀ Տավուշի մարզ Դիլիջան համայնքի Դիլիջան քաղաքի Առողջարանային 12/4 հասցեի տարածքի ինժինեռակերպարանական ուսումնասիրությունների հաշվետվության եզրակացություն:

Կատարված հետազոտությունների և ստացված արդյունքների վերլուծությունը բերել են հետևյալ եզրակացության.

- Տեղամասի երկրաբանական կտրվածքը հետազոտված խորությունների սահմաններում ներկայացված է գրունտների 3 տարբեր շերտերով, , որոնց ֆիզիկամեխանիկական բնութագրերի ցուցանիշները բերված են 6-19 էջերում:
- Տեղամասում մինչև 35 մետր խորությամբ փորված հորատանցքով ստորերկրյա ջրեր բացահայտվել են հորատանցք 1-ում 7. 20մ -ի ց , հորատանցք 2-ում 2. 20մ -ի ց , հորատանցք 4-ում 5. 20մ -ի ց :

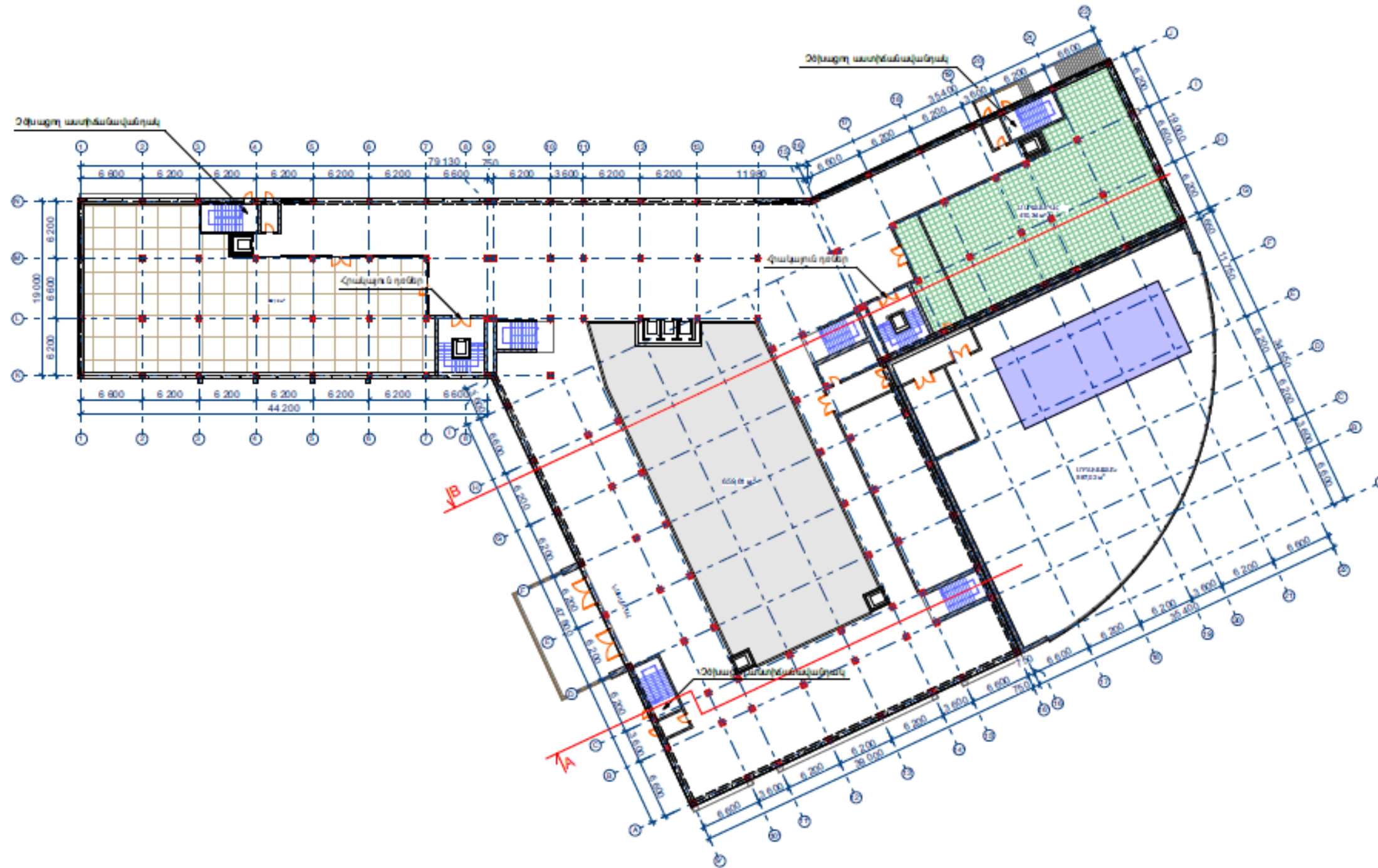
- Ուսումնասիրվող տեղամասում նախագծվող շինություն կառուցելու համար, ապահովելով գրունտերի միասեռությունը, որպես հիմնատակ առաջարկվում է
 - շերտ 3-ը /Կավեր պինդ /, որի սեյսմիկ հատկությամբ ըստ (ՀՀՇՆ 20.04.2020թ-ի) 3-րդ կարգ են:
 - ✓ Դիմադրությունը $R = 2.7 \text{ կգ/սմ}^2$
 - ✓ Ընկրկելիության գործակիցը $K_0 = 15000 \text{ տ/մ}^3$
- Գրունտների սեյսմիկ բնութագիրը ճշտագրտելու համար խորհուրդ է տրվում կատարել երկրաֆիզիկական հետազոտություններ:
- Համաձայն ՀՀՇՆ 20.04-2020 «Երկրաշարժադիմացկունության շինարարության նախագծման նորմեր»-ի ՀՀ տարածքի սեյսմիկ գոտիավորման քարտեզի ուսումնասիրվող տարածքը գտնվում է 2-րդ սեյսմիկ գոտում, արագացման առավելագույն մեծությունը՝ $A_{max} = 0,4g$ և ունի 9 բալ սեյսմիկայնություն:
- Գրունտի սառչման առավելագույն խորությունը, համաձայն ՀՀՇՆ II-7.01.2011 նորմերի, ուսումնասիրվող տարածքում կազմում է 47սմ:
- Ֆիզիկաերկրաբանական վտանգավոր երևույթները ինչպիսիք են կարստը, սողանքը, քարաթափությունը, փլուզումը և այլն՝ բացակայում են:
- Ինժեներաերկրաբանական և հիդրոերկրաբանական պայմանները բարենպաստ են շինարարական աշխատանքներ իրականացնելու համար:

1.6 Գլխավոր հատակագիծ

ԳՆԱՀԱՏՎՈՐ ՀԱՏՎԱԳԻԾ Մ1:1000

1. Կառուցապատում	5 030 մ ²	39%
2. Անջրանցիկ տարածքներ	1 375 մ ²	10,7%
3. Կանաչապատում	6 335,8 մ ²	50,3%
Ընդհանուր տարածք	12740,8 մ ²	100%

ՀԱՏԱԿԱՊԻՐ ԸՍՏ ± 0,00 ՆԻՇԻ Մ1:400

1.7 Կանաչապատման աշխատանքներ

Շինարարական աշխատանքների ավարտից հետո նախատեսվում է իրականացնել տարածքի կանաչապատում: Կանաչապատման աշխատանքներն կիրականացվեն ՀՀ կառավարության 08.02.2018թ. N108-Ն որոշման համապատասխան:

Կանաչապատումը նախատեսվում է իրականացնել տարածաշրջանին և տեղի կլիմայական պայմանների բնորոշ ծառաթփային բուսականությամբ:

Նախքան ծառատնկման աշխատանքների սկսելը անհրաժեշտ է կանաչապատվող տարածքում իրականացնել հետևյալ ագրոմելիորատիվ միջոցառումները.

- Ոռոգման համակարգի անցկացում,
- Համաձայն նախագծի համարակալված ցցափայտերի օգնությամբ ծառերի ու թփերի փոսերի տեղի նշահարում,
- Ծառերի համար 1մ խորությամբ և 50սմ լայնության փոսերի պատրաստում ,
- Թփերի համար 50-60սմ խորությամբ և 40սմ լայնության փոսերի պատրաստում,
- Բոլոր փոսերի մոտ համարժեք ծավալի հողախառնուրդի կուտակում. պատրաստված 3 բաժին սևահողից, 1 բաժին կարմիր ավազից, 1 բաժին տորֆահողից և 0.5 բաժին փտած գոմաղբից, վրան ավելացնել մուլչ:

Ագրոտեխնիկական միջոցառումների ավարտից հետո խորհուրդ է տրվում նշված տարածքում ծառատունկն իրականացնել ուշ աշնանը կամ վաղ գարնանը:

Նախատեսվում է կազմակերպված ոռոգման ցանց: Ցանցում առկա են կաթիլային ոռոգման հանգույցներ, նաև նախատեսված են ռետինե խողովակներ ամբողջությամբ ոռոգում կազմակերպելու համար:

2. ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՍՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՄԽԵՄԱՆ

2.1.1 Նախատեսվող աշխատանքների կազմակերպում

Ելնելով առկա պայմաններից շինությունները բացի շինարարական նորմերով տրված անվտանգության հրահանգներից, անհրաժեշտ է կազմակերպել և աշխատանքների կատարման նախագծում արտացոլել անվտանգության նորմերի անհատական մոտեցումներ հատկապես կապված կռունկի գործողության գոտում կատարվելիք շինմոնտաժային աշխատանքների վերաբերյալ:

Բոլոր տիպի շինմոնտաժային աշխատանքները պետք է կատարել պահպանելով շինարարական նորմաները, կանոնները, ստանդարտները և նախագծի տեխնիկական պայմանները:

Շինարարության իրականացման որակի չափանիշները հսկվում են տեխնիկական հսկողություն իրականացնող մարմնի կողմից:

Շինհրապարակը կազմակերպելիս պետք է ղեկավարվել՝ Քաղաքաշինության, տեխնիկական և հրդեհային անվտանգության տեսչական մարմնի կողմից տրված հրահանգներով:

Շինհրապարակը կոմպլեկտավորվում է հակահրդեհային ինվենտարով:

Շինարարության ընթացքում անհրաժեշտ է կատարել միջոցառումներ զերծ պահելու շրջակա միջավայրը աղտոտումից, թունավոր արտաթորումներից:

Հետիոտների անվտանգությունը ապահովելու նպատակով շինհրապարակը անհրաժեշտ է ցանկապատել թիթեղով:

Հողային աշխատանքների իրականացման ընթացքում պայթեցման աշխատանքներ չեն նախատեսվում:

2.1.2 Առաջարկություններ օբյեկտի շինարարության կազմակերպման վերաբերյալ

Շինարարությունը ենթադրվում է իրականացնել կապալային եղանակով: Գլխավոր կապալառու կազմակերպությունը որոշվելու է մրցույթով:

Մասնաշենքերի միացումը արտաքին ինժեներական ցանցերին կկատարվի մասնագիտացված շինմոնտաժային կազմակերպությունների կողմից:

Շենքերի, ավտոճանապարհների, հրապարակների և մայրերի կառուցումը կկատարվի մասնագիտացված շինմոնտաժային կազմակերպությունների կողմից:

Շինմոնտաժային աշխատանքների իրականացման տեխնոլոգիայի տեսանկյունից շինարարությունը կարելի է իրականացնել ավանդական եղանակներով՝ կիրառելով

շինարարական կազմակերպության սեփական շինարարական մեքենաները և մեխանիզմները, իսկ բացակայության դեպքում, վարձակալել դրանք այլ կազմակերպություններից:

Ժամանակավոր շինությունների, վերամբարձ կռունկի, պահեստավորման մակերեսների տեղակայումը պատկերված է շինարարական գլխավոր հատակագծի վրա:

Առաջարկվում է հնարավորինս օգտագործել գույքային շարժական շինություններ:

Ժամանակավոր շինությունների ցանկը և դրանց տեղակայումը ցանկալի է լրացուցիչ ճշտվեն տեղում և համաձայնեցվեն պատվիրատուի հետ:

2.1.3 Առաջարկություններ օբյեկտի շինարարության մատակարարման կազմակերպման վերաբերյալ

Շինարարության նյութատեխնիկական մատակարարումը նախատեսվում է շինարարական ինդուստրիայի ձեռնարկություններից և գլխավոր կապալառու կազմակերպության արտադրական բազայից: Շաղախը և բետոնը կառաքվեն Դիլիջան քաղաքի մոտակա բետոնաշաղախային հանգույցներից մասնագիտացված տրանսպորտային միջոցներով:

Առաքումը ծրագրվում է այնպիսի պարբերականությամբ, որ ապահովվի աշխատանքների անընդհատությունը:

Առաջարկվում է շինարարության նյութատեխնիկական մատակարարման հետևյալ սխեման.

- Առանձին ամրանային ձողերը և հիմնակմախքները, մետաղական կոնստրուկցիաները, մոնտաժային իրերն ավտոմոբիլային փոխադրամիջոցներով բերվում են անմիջականորեն շինարարական հրապարակ, որտեղ կատարվում է դրանց պահեստավորում և տեղադրում,
- Բետոնային խառնուրդը միաձույլ բետոնե և երկաթբետոնե կոնստրուկցիաների համար, ինչպես նաև շաղախը շարվածքի համար առաքվում են անմիջապես շինհրապարակ ավտոբետոնախառնիչներով և շաղախատարներով,
- Հարդարման նյութերը կարող են առաքվել ինչպես անմիջապես շինհրապարակ, այնպես էլ շինարարական կազմակերպության բազա՝ հետագա առաքման նպատակով:

Փոխադրամիջոցների և շինարարական մեքենաների տեխնիկական սպասարկումը և լիցքավորումը իրականացվելու է շինհրապարակից դուրս մասնագիտացված կետերում: Տարածքում քայուղեր և վառելանյութ չի պահեստավորվելու :

Շինարարությունը կիրականացվի մասնագիտացված կազմակերպության կողմից :

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ

1. Աշխատանքների բնույթից ելնելով՝ բանվորական բրիգադները ձևավորվում են որպես բազմապրոֆիլ կամ մասնագիտացված:

2. Բազմապրոֆիլ բրիգադները նպատակահարմար է կազմավորել խոշորացված (ընդհանրացված) տիպի ավարտում շինարարական արտադրանքի, աշխատանքների ընդհանրացված փուլի, կոնստրուկտիվ հանգույցի ստեղծման նպատակով:

3. Բրիգադների քանակական և մասնագիտական - որակական կազմը սահմանվում է աշխատանքների ծրագրված ծավալների, աշխատատարության և աշխատանքների կատարման ժամկետների հիման վրա:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Բանվորների աշխատանքի պաշտպանությունը ապահովվելու է անհատական պաշտպանության միջոցների կիրառմամբ (հատուկ արտահագուստ, կոշիկ), համալիր պաշտպանության միջոցառումների կատարումով (ցանկապատում, լուսավորում, օդափոխում, պաշտպանիչ և արգելակիչ սարքեր և հարմարանքներ և այլն), սանիտարակենցաղային շինություններով և սարքավորումներով՝ գործող նորմերին և կատարվող աշխատանքների բնույթին համապատասխան:

2. Շինմոնտաժային աշխատանքների կատարման ընթացքում պահպանվելու են շինարարությունում անվտանգության տեխնիկայի վերաբերյալ շինարարական նորմերի և կանոնների պահանջները:

3. Աշխատանքի պաշտպանության՝ անվտանգության տեխնիկայի, արտադրական սանիտարահիգիենիկ միջոցառումների և հակահրդեհային անվտանգության վերաբերյալ անց է կացվելու հրահանգում: Շինմոնտաժային աշխատանքների կատարման ընթացքում պահպանվելու են շինարարությունում անվտանգության տեխնիկայի վերաբերյալ շինարարական նորմերի և կանոնների պահանջները:

4. Բանվորների անվտանգության տեխնիկայի ուսուցման, հրահանգման ժամանակին և որակով անցկացման, անհատական պաշտպանական միջոցների վիճակի և կիրառման, արտադրական անվտանգության և արտադրական սանիտարահիգիենիկ անվտանգության հետ կապված բոլոր միջոցառումների կատարման հսկողությունը վերապահվում է աշխատանքներն իրականացնող կազմակերպությանը:

2.1.4 Կադրային ապահովում և շինտեխնիկա

Շինարարությունում աշխատողների ընդհանուր թիվը՝ 60 մարդ, որից

Ինժիներատեխնիկական անձնակազմ - 5 մարդ

Հիմնական շինարարական տեխնիկայի պահանջարկը որոշվում է աշխատանքների ծավալների, մեխանիզմների և մեքենաների միջին արտադրողականության և աշխատանքների կատարման ընտրված եղանակների հիման վրա: Հիմնական մեքենաների և մեխանիզմների անվանացանկը բերված է ստորև:

NN	Անվանում	Մակնիշ	Քանակ
1	Ռեկային կռունկ	КБ 403	1
2	Ավտոմոբիլային կտունկ / բեռնման, բեռնաթափման աշխատանքների համար/	КС 557 ІЗ-6 ГАЛИЧАНИН	1
3	Էքսկավատոր՝	CAT 320	1
4	Գլդոն	CAT CS 563	1
5	Բուլդոզեր	CAT D6R	1
6	Շարժական կոմպրեսոր	Comp air C 76	1

Շինարարական տեխնիկայի համար համապատասխան վառելիքի լիցքավորումը և յուղումը կիրականացվի շինհրապարակից դուրս լցակայաններում կամ մասնագիտացված սպասարկման կետերում:

2.1.5 Նյութերի և բնառեսուրսների օգտագործում

Շինարարական նյութերից օգտագործվելու է ցեմենտ, մետաղական ամրաններ եւ այլ կոնստրուկցիաներ, ապակի, փայտ, սրբատաշ եւ կոպտատաշ քարե շար, երեսպատման նյութեր եւ այլն: Բնառեսուրսներից օգտագործվելու է միայն ջուր՝ աշխատանքային հարթակի ջրցանի, հանված գրունտի եւ ստացվող ավազի ու խճի խոնավացման, ինչպես նաեւ շինարարական անձնակազմի խմելու եւ կենցաղային նպատակների համար:

Հիմնական թափոնատեսակը, որը կառաջանա շինարարական աշխատանքների ընթացքում, կենցաղային աղբն է տարեկան մեկ մարդու հաշվարկով $70 \text{ կգ } 3 \times 70 \times 60 / 1000 = 12.6$ տ եւ շինարարական աղբն է 880 խմ ծավալով: Շինարարական աղբը ամբողջությամբ տեղափոխվելու է տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից հատկացված վայր: Առաջացած կենցաղային աղբը կտեղափոխվի աղբահավաք ծառայության կողմից:

- a) Շինանձնակազմի կենցաղային և տնտեսական ջրածախսը որոշվում է հետևյալ բանաձևով՝

$$W_{\text{խ.տ.}} = (n \times N + n_1 \times N_1) \times T, \text{ որտեղ}$$

n – ԻՏ աշխատողների, ծառայողների թվաքանակն է՝ 5 մարդ

N – ԻՏԱ ջրածախսի նորմատիվն է՝ $0.016 \text{ մ}^3\text{օր/մարդ}$

n_1 – սպասարկող աշխատողների թվաքանակն է՝ 55 մարդ

N_1 – սպասարկողների ջրածախսի նորմատիվն է՝ 0.025 խմ.օր/մարդ

T – աշխատանքային օրերի թիվն է՝ 1080 օր

$$W_{\text{խ.տ.}} = (5 \times 0.016 + 55 \times 0.025) \times 1080 = 1571.4 \text{ խմ/շին. ժամ.}:$$

- b) Ջրցանի համար օգտագործվող ջրի ծախսը որոշվում է հետևյալ կերպ՝

$$U_1 = S_1 \times K_1 \times T, \text{ որտեղ՝}$$

S_1 – ջրվող տարածքի մակերեսը, 1000 քմ,

K_1 – 1 մ^2 օրական ջրցանի նորմը, 0.0015 խմ,

T – ջրցանի ժամանակահատվածը օրերով, 1080

$$U_1 = 5030 \times 0.0015 \times 1080 = 8148 \text{ խմ/շին. ժամ.}:$$

Ընդամենը ջրօգտագործումը կկազմի 9720 խմ/շին. ժամ:

Բնակելի համալիրի ջրամատակարարումը և ջրահեռացումը իրականացվելու է համաձայն տեխնիկական պայմանի միանալով <<Վեոլիա Ջուր>> ՓԲԸ ցանցին, որի համար սահմանված կարգով ստացվել է տեխնիկական պայման և լիցենզավորված կազմակերպության կողմից կիրականացվի նախագիծ: Ջրամատակարարումը հնարավոր է իրականացնել Թբիլիսյան խճուղով անցնող $d=200$ մմ ջրատարից, իսկ կոյուղին հնարավոր է միացնել Թբիլիսյան խճուղով անցնող $d=1000$ մմ կոյուղատարին:

Շինարարության փուլում ջրցանման համար անհրաժեշտ ջուրը կբերվի պայմանագրային հիմունքներով՝ ավտոցիստեռներով, Դիլիջան քաղաքի ոռոգման ջրի ցանցից: Շինարարության փուլում աշխատողների կոմունալ կենցաղային պայմանները կապահովեն տեղադրելով բիոգուգարաններ, խմելու ջուրը կմատակարարվի տարաներով պայմանագրային հիմունքներով: Բիոգուգարանի աշխատանքը հիմնված է բիոլոգիական ակտիվ հեղուկի ազդեցությամբ, որը քայքայում է թափոնները, վերացնում է միկրոբներին և չեզոքացնում հոտերը: Բիոգուգարանները սպասարկվում են այն ընկերության կողմից, որը մատակարարել է բիոգուգարանները:

Շինարարական աշխատանքների ընթացքում և շահագործման փուլում էլեկտրամատակարարումը կիրականացվի համաձայն պայմանագրի կցվում է հավելվածների բաժնում:

Համալիրում նախատեսվում է իրականացնել անհատական օդափոխման և ջեռուցման համակարգ որոնց արտաքին բլոկները նախատեսվում է քողարկել հատուկ դրանց համար նախատեսված խորշերում և համապատասխան ձայնամեկուսիչ նյութերի օգտակործմամբ նախատեսվում է ապահովել աղմուկի ցածր մակարդակ:

2.1.6 Թափոնների կառավարում

Դիլիջան համայնքի տարածքում աղբահանության նպատակով բնակելի թաղամասերում տեղադրված են աղբահավաք տարողություններ և աղբարկղներ: Աղբահեռացումը կատարվում է կանոնավոր:

Շինարարական աշխատանքերի ընթացքում, առաջացող թափոնատեսակներն են՝ կենցաղային աղբը /ծածակագիրը՝ 9120040001004/՝ 12.6 տ, որը կհավաքվի աղբահավաք կոնտեյներներում և կտեղափոխվի մոտակա աղբավայր, և 880 խմ շինարարական աղբը /ծածակագիրը՝ 9120060101004/, ամբողջությամբ տեղափոխվելու է տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից հատկացված վայր:

Փորման աշխատանքների ընթացքում առաջացած վտանգավոր նյութերով չաղտոտված հող (ծածկագիրը՝ 31401100 08 99 5) 22000 խմ ծավալով, կտեղափոխվի շինարարության թույլտվությամբ տրամադրված վայր:

Շինարարական աղբը ամբողջությամբ տեղափոխվելու է տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից հատկացված վայր:

3. ՆԱԽԱՏԵՍՎՈՂ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱԾՔԻ, ԱՅՂ ԹՎՈՒՄ՝ ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ ԵՎ ԻՐԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՄԽԵՄԱՆ

2.2 Ընդհանուր տեղեկություններ ուսումնասիրված տեղամասերի վերաբերյալ

Բնակելի համալիրը նախատեսվում է կառուցել Դիլիջան քաղաքի Առողջարանային 12/4 հասցեում: Համաձայն անշարժ գույքի սեփականության վկայականի տարածքը կառուցապատված չէ:

Գեոմորֆոլոգիական տեսակետից Դիլիջան քաղաքը գտնվում է Աղստև գետի ափին՝ ծովի մակերևույթից 1100-1510 մետր բարձրության վրա: Ուսումնասիրվող տարածքի բնորոշ թեքությունները հասնում են 20-30° և 30-40°: Ողողահունը և ցածր դարավանդները (տերասաները), քիչ թեք լանջերը (մինչև 35%) կառուցապատված են, թեք լանջերն օգտագործվում են որպես արոտներ:

Շրջանի երկրաբանական պայմանները Ուսումնասիրվող տարածքի երկրաբանական կտրվածքին մասնակցում են Վերին Յուրայի հասակի ապարներ, որոնք տեղակայված են խորը հորիզոններում: Այս ապարների արտաքին շերտը ծածկված են Դելյուվիալ-պրոլյուվիալ առաջացումներով, որոնք ներկայացված են կավային գրունտներով:

Հիդրոերկրաբանական տեսակետից ուսումնասիրվող տարածքը՝ կախված երկրաբանական կտրվածքից, համարվում է մթնոլորտային տեղումների ինֆիլտրացիոն գոտի: Հանդիսանում է լավ ջրաթափանց և ջրանցիկ գոտի: Ստորերկրյա ջրերը բեռնաթաձվում են Աղստև գետը: Տարածքի հիդրոերկրաբանական պայմանները հիմնականում բարենպաստ են: Տվյալ տեղամասում մինչև 35 մետր խորությամբ փորված հորատանցքով ստորերկրյա ջրեր բացահայտվել են հորատանցք 1-ում 7. 20մ -ի ց , հորատանցք 2-ում 2. 20մ -ի ց , հորատանցք 4-ում 5. 20մ -ի ց :

Ֆիզիկաերկրաբանական վտանգավոր երևույթներ ինչպիսիք են կարստը, սողանքը, քարաթափությունը, փլուզումը և այլն բացակայում են:

Շրջանի սեյսմիկ և սեյսմատեկտոնական պայմանները

Ըստ սեյսմիկ հատկության՝ ՀՀՇՆ -20.04.2020թ.-ի, տեղագնվող շրջանը գտնվում է

II սեյսմիկ գոտում՝ գրունտների $A_{max} = 0.4g$ արագացմամբ, 8-9 բալլ սեյսմիկությամբ:

«Դիլիջան» ազգային պարկը կազմակերպվել է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2002 թվականի փետրվարի 21-ի «Դիլիջան» ազգային պարկ կազմակերպելու մասին» N 165 որոշմամբ՝ Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների սովետի 1958 թվականի սեպտեմբերի 13-ի «Հայկական ՍՍՌ բնության պահպանության մասին» օրենքի կիրառման մասին» N 341 որոշմամբ կազմակերպված «Դիլիջան» պետական արգելոցի և դրան հարակից տարածքների սահմաններում: Պարկի ստեղծման նպատակներն են՝

ա) Աղստև և Գետիկ գետերի ավազանների ջրային ու ցամաքային բնական էկոհամակարգերի զարգացման բնականոն ընթացքի ապահովումը, լանդշաֆտային և

կենսաբանական բազմազանության, բնության ու պատմամշակութային հուշարձանների պահպանությունը.

բ) հյուսիսային Հայաստանին բնորոշ հազվագյուտ և անհետացող վայրի բույսերի ու կենդանիների տեսակների, գենոֆոնդի և դրանց ապրելու միջավայրի պահպանությունը.

գ) բնական լանդշաֆտների, դրանց առանձին տարրերի, բնական գործընթացների և երևույթների գիտական ուսումնասիրությունը՝ ուղղված պարկի տարածքի բնական էկոհամակարգերում ընթացող գործընթացների կանխատեսմանն ու գնահատմանը, բուսական և կենդանական աշխարհի գենոֆոնդի պահպանմանը, բնական ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործմանն ու բնության պահպանության գիտական հիմունքների մշակմանը, պարկին հարակից տարածքների համար բնության պահպանության և օգտագործման արդյունավետ ձևերի մշակման բազայի ապահովմանը:

Տեղամասից ավելի քան 3 կմ հեռավորության վրա գտնվող «Դիլիջան» ազգային պարկի տարածքում առկա են բազմաթիվ բույսեր և կենդանիներ, որոնք հաշվառված են ՀՀ բույսերի և կենդանիների կարմիր գրքերում:

2.3 Ջրագրություն

Աղստևը տարածքով հոսող ամենախոշոր գետն է: Այն սկիզբ է առնում Փամբակի լեռնաշղթայի հյուսիսային լանջերին: Սկզբում մի փոքրիկ առվակ է, սակայն Դիլիջանի մոտ հորդանալով դառնում է ջրառատ գետ: Սնվում է գերազանցապես ձնհալքից և անձրևաջրերից: Վտակներից հայտնի են Գետիկը և Ոսկեպարը, որոնցից առաջինը հոսում է Միափորի և Արեգունի լեռների միջև ընկած կիրճով: Խորությունը մեծ չէ, սակայն վարարումների ժամանակ դառնում է խիստ վտանգավոր:

Երկարությունը 133 կմ է, այդ թվում Հայաստանում 99 կմ: Ջրի ծախսը՝ 8,22 խմ/վ, հոսքը 256 միլիոն խմ:

Մինչև Գետիկ վտակին խառնվելն այն հոսում է հարավ-արևելյան ուղղությամբ, սակայն ապա փոխում է իր ուղղությունը դեպի հյուսիս-արևելք, հատում հանրապետության սահմանը և խառնվում Կուր գետին: Աղստևի ամենախոշոր վտակը՝ Գետիկը, հոսում է հարավ-արևելյան ուղղությամբ:

ՀՀ տարածքում Աղստևի վրա կառուցված է Բերքաբերի ջրամբարը, իսկ գետի ստորին հոսանքում՝ Աղստևի ջրամբարը⁴:

Գետերը պատկանում են Կուր գետի ավազանին: Հարուստ գետային ցանցը տարածաշրջանի նշանավոր առանձնահատկությունն է: Գետերն ու գետակները տիպիկ լեռնային են, սնվում են ձնհալքից և անձրևաջրերից, ինչպես նաև բազմաթիվ ստորերկրյա աղբյուրներից: Գետերի հիմնական ուղղությունը հարավ-արևմուտքից հյուսիս-արևելք է: Գետերի մեծ մասը սակավաջուր են, հեղեղները հիմնականում տեղի են ունենում գարնանը՝ առաջացնելով սելավներ: Այս գետերը բնութագրվում են բարձր անկմամբ և թեքություններով, արագ հոսքով, քարի և ավազի բարձր պարունակությամբ, ինչպես նաև լեռնային գետերին բնորոշ ջրվեժներով և սահանքներով: Աղստևը պարկի տարածքով անցնող հիմնական գետն է, որը սկիզբ է առնում Փամբակի հյուսիսային լանջերից /Թեժ լեռ, 3101մ/: Գետի երկարությունը 121 կմ է, ավազանի մակերեսը՝ 2500 քառակուսի կիլոմետր, իսկ տարեկան

հոսքը՝ 256 մլն խորանարդ մետր: Այն սնվում է ձնհալներից ու անձրևներից և առավելագույն հոսքը նկատվում է մայիսից մինչև հունիս: Գետի վերին հոսանքն անցնում է Մարգահովիտի գոգավորությունով, որը նեղ կիրճ է, ապա ընդլայնվում է՝ հոսելով անտառածածկ խորը կիրճով, անցնելով Դիլիջան և Իջևան քաղաքների միջով: Այնուհետև գետը անցնում է հարթավայրով, հատում Հայաստանի սահմանը և թափվում Քուր գետը: Աղստևի հիմնական վտակը Գետիկն է, իսկ Հովվաջուր, Շտողանաջուր, Հաղարծին և Բլղան գետակները փոքր վտակներ են: Գետիկ գետը (58 կմ երկարությամբ և 586 քառակուսի կիլոմետր ավազանով) սկիզբ է առնում Սևանի լեռնաշղթայի հյուսիսային լանջերից՝ 2620մ բարձրությունից, հոսելով Արեգունու և Միափորի միջլեռնային հովտով: Այն աջ կողմից թափվում է Աղստև գետը՝ Հաղարծին գյուղից 5 կմ ներքև, Աղստևի գետաբերանից 63 կմ հեռավորության վրա: ԴԱՊ-ը հայտնի է իր հանքային աղբյուրներով: Հատկանշական են Թթուջուրը (Գետիկ գետի հովտում), Մարգահովիտը (հարուստ է երկաթով), Ֆիոլետովոն (հարուստ է ածխածնով և կալցիումով) և Բլղանի աղբյուրները (որոնք հայտնի են «Դիլիջան» բրենդավորմամբ): Հիդրոկարբոնատներով հարուստ այս ջրերը օգտագործվում են աղեստամոքսային հիվանդությունների բուժման համար:

Պարկը հայտնի է նաև իր լճակներով, որոնցից ամենամեծն ու ամենահայտնին Արեգունի լեռնաշղթայի հյուսիսային լանջերին՝ 1400մ բարձրության վրա գտնվող Պարզ լիճն է, որն ընկած է Դիլիջան քաղաքից

8 կմ հյուսիս-արևելք: Պարզ լիճը զբաղեցնում է 2 հա մակերես, երկարությունը 250մ է, լայնությունը՝ 70մ, միջին խորությունը՝ 6մ, ջրի ծավալը՝ 83,8 հազ. մ3, իսկ ջրհավաք ավազանը՝ 1,52 կմ2: Հաջորդը՝ Գոշալիճն է (Տզրկա), որը գտնվում է Պարզ լճից արևելք՝ ծովի մակերևույթից 1500մ բարձրության վրա:

Այն ունի 56մ երկարություն և 270մ լայնություն, մակերեսը 1,53 հա է, ջրբաժան հատվածի մակերեսը՝ 1,34 կմ2 է, իսկ միջին խորությունը՝ 6մ: Պարկում կան նաև մի քանի փոքրիկ լճակներ:

Հյուսիսային ՋԿՏ-ը ներառում է Դեբեդի և Աղստևի գետավազանները: Այստեղ ջրային ռեսուրսների աղտոտման հիմնական աղբյուրներ են հանդիսանում կոմունալ-կենցաղային և հանքարդյունաբերության կեղտաջրերը:

2021 թվականին Հյուսիսային ՋԿՏ-ում մակերևութային ջրերի որակի մոնիթորինգն իրականացվել է 23 դիտակետում, որոնցից 21.7%-ում ջրի որակը գնահատվել է 2-րդ դաս, 30.4%-ում՝ 3-րդ դաս, 26.1%-ում՝ 4-րդ դաս և 21.7%-ում՝ 5-րդ դաս: Նախորդ տարվա համեմատ 2021 թվականին ջրի որակի էական փոփոխություն չի նկատվել, բացառությամբ Դեբեդ գետի՝ Մարց գետի թափման կետից ներքև դիտակետի, որտեղ ջրի որակը 4-րդ դասից դարձել է 5-րդ դաս, Ջորագետ գետի՝ գետաբերանի դիտակետի, որտեղ ջրի որակը 4-րդ դասից դարձել է 2-րդ դաս, Մարց գետի՝ գետաբերանի դիտակետի, որտեղ ջրի որակը 2-րդ դասից դարձել է 3-րդ դաս Գարգառ գետի՝ գետաբերանի դիտակետի, որտեղ ջրի որակը 3-րդ դասից դարձել է 4-րդ դաս, Աղստև գետի՝ Իջևանից վերև և Իջևանից ներքև դիտակետերի, որտեղ ջրի որակը 2-րդ դասից դարձել է 3-րդ դաս և Գետիկ գետի՝ Վահան գյուղից վերև և գետաբերանի դիտակետերի, որտեղ ջրի որակը 3-րդ դասից դարձել է 4-րդ դաս և 2-րդ դասից դարձել է 5-րդ դաս, համապատասխանաբար:

2.4 Գլխայական պայմաններ

Դիլիջանն առանձնանում է մեղմ լեռնաանտառային կլիմայով, որին բնորոշ է չոր և տաք եղանակ ամբողջ տարվա ընթացքում: Օդի միջին սեզոնային ջերմաստիճանի տատանումներն ավելի ցածր են, քան Երևանում՝ կազմելով -2.0°C հունվարին մինչև 18.2°C հուլիսին (Երևանում՝ համապատասխանաբար -4.1°C և 26.2°C), սակայն միջին տարեկան ջերմաստիճանն ավելի ցածր է, քան Երևանում (համապատասխանաբար՝ 8.1°C և 12°C): Դիլիջանին բնորոշ է խոնավ լեռնային կլիմա:

Տեղումների տարեկան առավելագույն քանակը տատանվում է 35%-ից զարնանը մինչև 12% ձմեռային ամիսներին: Մայիսին տեղումների քանակը հասնում է շուրջ 100 մմ-ի, իսկ հունվարին՝ 12 մմ-ի:

Տեղումների միջին տարեկան քանակը կազմում է 593 մմ՝ երեք անգամ ավելին, քան Երևանում (200 մմ):

Արևափայլի միջին տարեկան տևողությունը Դիլիջանում կազմում է 2091 ժամ (Երևանում՝ 2480 ժամ), իսկ օդի տարեկան միջին հարաբերական խոնավությունը կազմում է 73%: Ձյունախախկույթի միջին բարձրությունը 18 սմ է (Երևանում՝ 2,5 սմ), իսկ առավելագույնը՝ 39 սմ (հյուսիսային լանջերին):

Գերակայում են արևելյան (17%) և հյուսիս-արևելյան (46%) քամիները՝ 2 մ/վրկ միջին տարեկան արագությամբ (նույնն ինչ Երևանում): Ամպրոպներով օրերի քանակը տարվա ընթացքում կազմում է 15-20 (Երևանում՝ 50 - 60):

2.4.1 Օդերևութաբանական-կլիմայական պայմանները

Այս բաժնի մշակման նպատակն է օդերևութաբանական-կլիմայական պայմանների գնահատումը, որոնք որոշիչ են բնակչության ապրելակերպի և մթնոլորտի մերձգետնյա շերտում, վնասակար նյութերի ցրման բնութագրի վրա ազդեցությունների տեսանկյունից:

Շրջանի կլիման բարեխառն է: Բնութագրվում է մեղմ ամառներով (բացարձակ մաքսիմումը հասնում է $+34^{\circ}\text{C}$), համեմատաբար ցուրտ ձմեռներով (բացարձակ մինիմումը ոչ ցածր քան -23°C): Օդի միջին տարեկան ջերմաստիճանը կազմում է 5.3°C , ամենաշոգ օգոստոս ամսվա միջին ջերմաստիճանը՝ $+20.6^{\circ}\text{C}$, ամենացուրտ ամսվանը՝ հունվար՝ -8.5°C : Առավելագույնը դիտվում է մայիս ամսին՝ 109 մմ, նվազագույնը՝ հունվարին՝ 27 մմ: Ձյան տեսքով թափվող տեղումների քանակությունը 67 մմ է: Նոյեմբերի 5-ից դիտվում է կայուն ձնածածկ, որը վերանում է ապրիլի 18-ին: Ձյան ծածկույթի առավելագույն շերտի բարձրությունը 74 սմ է, նվազագույնը 3 սմ:

Օդի միջին տարեկան հարաբերական խոնավությունը կազմում է 73 %: Քամու միջին տարեկան արագությունը կազմում է 3.1 մ/վրկ:

2.4.1.1 Կլիման

Դիլիջան քաղաքի օդերևութաբանական պարամետրերը վերցված են «Շինարարական կլիմայաբանություն» СНиП II-7.01-2011 տվյալների համաձայն:

Աղյուսակ 1.2. Օդի ջերմաստիճան

Բնակավայրի. օդերևութաբանական կայանի անվանումը	Բարձրություն ծովի մակարդակից, մ	Միջին ջերմաստիճանը ըստ ամիսների. °C												Միջին տարեկան. °C	Բացարձակ նվազագույն. °C	Բացարձակ առավելագույն. °C
		Հունվար	Փետրվար	Մարտ	Ապրիլ	Մայիս	Հունիս	Հուլիս	Օգոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Դիլիջան	1256	-1.5	-1,0	2.2	7.7	12,0	15.2	18.3	18.1	14.3	9.3	4.3	0.4	8.3	-23	38

Աղյուսակ 1.3. Օդի հարաբերական խոնավությունը

Բնակավայրի, օդերևութաբանական կայանի անվանումը	Օդի հարաբերական խոնավությունը, %														
	ըստ ամիսների												Մի- ջին տարեկան, %	Միջին ամսական ժամը 15-ին	
	Հունվար	Փետրվար	Մարտ	Ապրիլ	Մայիս	Հունիս	Հուլիս	Օգոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր		ամենացուրտ ամսվա %	ամենաշոգ ամսվա, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Դիլիջան	63	65	70	72	78	79	77	78	79	78	73	70	74	51	60

Բնակավայրի, օդերևութա- բանական կայանի անվանումը	Տեղումների քանակը $\frac{\text{միջին ամսական}}{\text{օրական առավելագույն}}$, մմ												Զնաձածկույթ			
	ըստ ամիսների												Տարեկան	Առավելա- գույն տասնօրյա- կային բարձրու- թյունը, սմ	Տարվա մեջ ձնաձաձ- կույթով օրերի քանակը	Չյան մեջ ջրի առավել- ագույն քանակը, մմ
	Հունվար	Փետրվար	Մարտ	Ապրիլ	Մայիս	Հունիս	Հուլիս	Օգոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Դիվիզան	22	30	45	65	106	103	66	51	46	47	36	22	639	53	57	103
	35	33	42	43	58	62	55	47	45	45	49	33	62			

Աղյուսակ 1.5. Քամի

Բնակավայրի, օդերևութաբանական կայանի անվանումը	Միջին տարեկան մթնոլորտային ճնշում, (հՊա)	Ամիսներ	Կրկնելիությունը, % Միջին արագությունը, մ/վ ըստ ուղղությունների								Անհողմությունների կրկնելիությունը, %	Միջին ամսական արագությունը, մ/վ	Միջին տարեկան արագությունը, մ/վ	Ուժեղ քամիներով (≥15մ/վ) օրերի քանակը	Հաշվարկային արագությունը, մ/վ, որը հնարավոր է մեկ անգամ «ո» տարիների ընթացքում		
			Հյուսիս-սային (Հս)	Հյուսիս-Արեւելյան (ՀսԱրլ)	Արեւ-վելյան (Արլ)	Հարավ-Արեւելյան (ՀվԱրլ)	Հարավ (Հվ)	Հարավ-Արեւմտյան (ՀվԱրմ)	Արեւմտյան (Արմ)	Հյուսիս-Արեւմտյան (ՀսԱրմ)					2016	5017	10018
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Դիլիջան	875,6	հունվար	3	19	2	3	22	32	15	4	28	2,1	1,8	4	20	22	24
			1,6	1,7	1,8	2,4	2,8	2,5	2,0	1,5							
		ապրիլ	4	41	6	4	13	20	9	3	31	2,0					
			1,6	2,2	2,0	2,4	2,5	2,3	1,6	1,5							
		հուլիս	5	63	10	2	2	7	8	3	42	1,7					
			1,9	2,5	2,4	1,4	1,4	1,3	1,1	1,4							
		հոկտեմբեր	5	46	6	3	10	17	10	3	43	1,5					
			1,7	2,2	1,9	1,7	1,9	1,7	1,4	1,4							

Աղյուսակ 1.6. Արևափայլի տնտեսությունը

Բնակավայրի, օդերևութաբանական կայանի անվանումը	Տնտեսությունը ըստ ամիսների, ժամ												Տարեկան գումարային
	Հունվար	Փետրվար	Մարտ	Ապրիլ	Մայիս	Հունիս	Հուլիս	Օգոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Դիլիջան	125	131	155	156	199	222	232	221	181	163	115	112	2012

Աղյուսակ 1.7. Անարև օրերի քանակը

Բնակավայրի, օդերևութաբանական կայանի անվանումը	ըստ ամիսների												Տարեկան
	Հունվար	Փետրվար	Մարտ	Ապրիլ	Մայիս	Հունիս	Հուլիս	Օգոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Դիլիջան	4	6	5	4	2	1	2	2	3	3	6	5	43

Աղյուսակ 1.8. Տարվա ցուրտ ժամանակաշրջանի կլիմայական հարաչափերը

Բնակավայրի, օդերևութաբանական կայանի անվանումը	Օդի ջերմաստիճանը, °C										Ամենացուրտ ամսվա օդի հարաբերական խոնավությունը %		Մթնոլորտային տեղումները և գրունտի սառչման խորությունը		Քամի	
	ամենացուրտ օրվա	ամենացուրտ հնգօրյակի	ամենացուրտ ժամանակաշրջանի միջինը	բացարձակ նվազագույնը	ամենացուրտ ամսվա միջին օրական տատանումը	Տևողությունը, օր			միջին ամսական	միջին ամսական ժամը 15-ին	Տեղումների քանակը նոյմբեր-մարտ ամիսներին, մմ	Գրունտի սառչման առավելագույն խորությունը, սմ	Գերակշռող ուղղությունը դեկտեմբեր-փետրվար ամիսներին	Միջին արագություններից առավելագույնը ըստ ուղղությունների հունվարին մ/վ		
	ապահովվածությամբ, %					Միջին ջերմաստիճանը ժամանակաշրջանի միջին օրական ջերմաստիճանով՝ ոչ բարձր, °C										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Դիլիջան	-17	-15	-14	-12	-1,8	-23	10,4	73 -1,2	178 1,7	201 2,6	63	51	155	47	Հվ	2,8

Աղյուսակ 1.9. Տարվա տաք ժամանակաշրջանի կլիմայական հարաչափերը

Բնակավայրի, օդերևութաբանական կայանի անվանումը	Օդի ջերմաստիճանը, °C					Ամենատաք ամսվա օդի հարաբերական խոնավությունը, %		Մթնոլորտային տեղումները, մմ		Քամի, մ/վ	
	Ապահովվածությամբ, %		բացարձակ առավելագույնը	ամենատաք ամսվա միջին առավելագույնը	ամենատաք ամսվա միջին օրական տատանումը	միջին ամսական	միջին ամսական ժամը 15-ին	Տեղումների քանակ ապրիլ-հոկտեմբեր ամիսներին	Տեղումների օրական առավելագույն քանակը	Գերակշռող ուղղությունը հունիս - օգոստոս ամիսներին	Միջին արագություններից նվազագույնը ըստ ուղղությունների հուլիսին
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Դիլիջան	24	25	38	24,4	11,7	77	60	484	62	ՀսԱրլ	2,5

2.5 Անտառ

Տարածաշրջանի բուսականության գերիշխող տիպը անտառայինն է: Այստեղ գերակշռում են սաղարթավոր տերևաթափ տեսակները՝ արևելյան հաճարենին (*Fagus orientalis*), վրացական կաղնին (*Quercus iberica*), խոշորառեջ կաղնին (*Q. macranthera*), կովկասյան բոխին (*Carpinus caucasica*), դաժին կամ արևելյան բոխին (*C. orientalis*): Սրանց ուղեկցում են դաշտային (*Acer campestre*), սրատերև (*A. platanoides*) և բարձրլեռնային (*A. trautvetteri*) թխկիները, լոբենին (*Tilia caucasica*), հացենին (*Fraxinus excelsior*), արոսենին (*Sorbus aucuparia*, *S. graeca*) և այլն: Հանդիպում են նաև վայրի պտղատուներ՝ կովկասյան տանձենին (*Pyrus caucasica*), արևելյան խնձորենին (*Malus orientalis*), սալորենին (*Prunus divaricata*), մամխենին (*P. spinosa*), ընկուզենին (*Juglans regia*), սովորական տիլենին (*Corylus avellana*), հոնին (*Cornus mas*), սգնու տարբեր տեսակներ (*Crataegus*), զկեռենի (*Mespilus germanica*), թխենի (*Padus*) և այլն: Հարուստ է նաև հատապտղատուների բազմազանությունը՝ հաղարջենի (*Ribes*), մոշենի (*Rubus caesius*), մորի (*R. idaeus*), կոկոռշենի (*Grossularia*) և այլն: Անտառի վերին սահմանը եզրափակում են կեչու կորաբուն մերձալպյան նոսրանտառային մնացորդները՝ ելունդավոր և թավոտ կեչիների (*Betula pendula*, *B. pubescens*), կաղամախու (*Populus tremula*), այծուռենու (*Salix caprea*) գերակշռությամբ: Հիմնական անտառկազմող ծառատեսակների գերակշռությամբ ծառուտները ներկայացվում են կամ միատարր կաղնուտների, հաճարկուտների և բոխուտների ձևով, կամ էլ խառը՝ դրանց տարբեր խմբավորումների տարբերակներով: Անտառային էկոհամակարգերը ըստ ուղղաձիգ բարձունքային գոտիականության և դիրքադրության ունեն հետևյալ տարածվածությունը: Միջին անտառային գոտու հարավահայաց լեռնալանջերին տարածվում են վրացական կաղնու, իսկ հանդիպակաց հյուսիսայաց լանջերին՝ արևելյան հաճարենու անտառային զանգվածները: Դրանից վեր, սկսած 1500 մ բարձրությունից, անտառային գոտին ներկայացնում է խոշորառեջ կաղնին: Բոխին հանդիպում է գրեթե բոլոր տիպի ծառուտներում: Ընդ որում՝ արևելյան բոխին (դաժին), որպես կանոն, հանդիպում է ստորին անտառային գոտու (մինչև 1500 մ) ենթանտառում, իսկ կովկասյան բոխին՝ մինչև 2000 մ: «Դիլիջան» ազգային պարկի անտառային էկոհամակարգերին բնորոշ է ասեղնատերև ծառատեսակների առկայությունը: Սոճին (*Pinus sosnowskyi*) որոշ տեղերում առաջացնում է խիտ ծառուտներ, հանդիպում է Արեգունի և Փամբակի լեռանշղթաների լանջերին, մասնավորապես՝ Դիլիջանի լեռնանցքի ոլորանի շրջանում: Հանդիպում է նաև Դիլիջան քաղաքային բնակավայրի և մերձակա լանջերին: Մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում գիհու նոսրանտառները, որոնք տարածված են Գետիկի հովտում, ինչպես նաև Իջևանի լեռնաշղթայի հյուսիսային հովտահայաց չոր լանջերին: Լավ պահպանված գիհուտներ կան հատկապես Արեղաքար սարի, Աղստև գետին հովտահայաց, Ժայռոտ լանջերին: Գիհու նոսրանտառները ներկայացնում են բազմապտուղ (*Juniperus polycarpus*) և սրաթեփուկ կամ զարշահոտ (*J. foetidissima*) գիհիները: Պարկի տարածքում աճում են նաև գիհու թփային տեսակները՝ երկարատերև (*J. oblonga*) և ցածրաճ (*J. depressa*):

Բուսականության այլ տիպերը ներկայացված են փոքր կղզյակներով՝ անտառային բացատներում կամ անտառի վերին սահմանից վեր:

«Դիլիջան» ազգային պարկի ստորին հատվածում (մինչև 1100 մ բարձրության վրա) փոքր տարածքներով հանդիպում են շիբլյակ կոչված թփուտները, ուր գերիշխում են ցաքի փշոտ (*Paliurus spina-christi*) և չորասեր թփերի մի քանի այլ տեսակներ՝ ծորենի սովորական (*Berberis vulgaris*), չմենի ամբողջաեզր (*Cotoneaster integerrimus*), մասրենի շան (*Rosa canina*), փռնի կովկասյան (*Celtis caucasica*), դժնիկ Պալլասի (*Rhamnus pallasii*) և այլն: Այս համակեցություններում խոտային ծածկույթը շատ բազմազան է և ներկայացված է հիմնականորեն չորասեր խոտաբույսերով: Այստեղ հանդիպում են նաև տափաստանային բուսականության փոքր կղզյակներ բոտրիոխլոայի (*Bothriochloa ischaemum*) գերակայմամբ, որոնք հիմնականում երկրորդային ծագում ունեն: Անտառագուրկ ոչ մեծ տարածքներում հանդիպում են այս շրջանի համար ոչ բնորոշ շուղախոտ վալեսյանի (*Festuca valesiaca*) գերակշռությամբ տափաստանային խմբավորումները, որոնց կազմում բավականին շատ են մարգագետնային բուսատեսակները: (1800)- (1900) մ-ից բարձր տարածված են մերձալպյան մարգագետինները, ուր գերիշխում են խառը տարախոտ- հացազգային համակեցությունները: Հիմնական գերակշռող տեսակներն են բարակոտնուկ սանրանմանը (*Koeleria cristata*), դաշտավլուկ մարգագետնայինը (*Poa pratensis*), դաշտավլուկ կաղնուտայինը (*Poa nemoralis*), ոգնախոտ կծկավոր (*Dactylis glomerata*), խմրախոտ բուրավետը (*Anthoxanthum odoratum*), ոսկեվարսակ սիբիրյանը (*Trisetum sibiricum*) և այլն: Այստեղ տարածված են համակեցություններ, ուր գերակայում են վարդակակաչ փնջաձևը (*Anemone fasciculata*), ձկին գորտնուկանմանը (*Trollius ranunculinus*) և կեղծ դանձլամեր սպիտակը (*Veratrum album*), ընդ որում՝ վերջինի տարածումը ուղղակիորեն կապված է արածեցման ինտենսիվության հետ: Մերձալպյան գոտու որոշ հատվածներում տարածված են մերձալպյան բարձրախոտերի համակեցությունները, որտեղ ներկայացված են շուշան հայկականը (*Lilium armenum*), ընձախոտ արևելյանը (*Aconitum orientale*), զիվան հսկայական (*Cephalaria gigantea*), ոգնախոտ կծկավորը (*Dactylis glomerata*), զանգակ խմբվածը (*Campanula glomerata*), թթվիճ խոշորածաղիկը (*Betonica macrantha*) և այլն: «Դիլիջան» ազգային պարկի տարածքի ձորերի ժայռոտ հատվածներում ներկայացված է ինտրագոնալ ժայռային բուսականությունը, որի կազմում հատուկ հետաքրքրություն են ներկայացնում պտերների մի քանի տեսակներ՝ բանպոտ Բռաունի (*Polystichum braunii*), բասբայջ սովորական (*Polypodium vulgare*), ասպլենի (*Asplenium*) որոշ տեսակներ: Ազգային պարկի տարածքում գտնվող լճերի և գետերի ափերին ներկայացված է ջրաճահճային բուսականությունը, որի կազմում են հիմնականում Հայաստանի համար սովորական տեսակներ՝ ուռենի (*Salix*), բարդի (*Populus*), բոշխ (*Carex*), գորտնուկ (*Ranunculus*), կնյուն (*Juncus*) ցեղերի ներկայացուցիչներ:

2.6 Կենսաբազմազանություն

2.6.1 Բուսական աշխարհ

Ըստ ՀՀ Ատլասի (2007 թ.) Դիլիջան քաղաքային բնակավայրի տարածքը գտնվում է բուսական Կովկասյան պրովինցիայում՝ Իջևանի շրջանում: Դիլիջան քաղաքային բնակավայրում և մոտակայքում բույսերի էնդեմիկ տեսակներ չեն հայտնաբերվել: Այստեղ տարածված են կաթնափուշ բժավոր (*Sylibum Marianum*) բուսատեսակներ: Դիլիջանում տարածված են դեղաբույսեր՝ ալոնների մուգ արնագույն և այլ տեսակներ (*Crataegus Atrosanguinea*), գետնամորի անտառային (*Fragaria Vesca*):

«Դիլիջան» ազգային պարկի և դրա պահպանական գոտու տարածքներում ֆլորան ընդգրկում է անոթավոր բույսերի 1200 տեսակ, որից 977 տեսակը աճում է պարկի տարածքում: Դրանցից 51-ը ծառատեսակներ են, 47-ը՝ թփեր, 696-ը՝ բազմամյա խոտաբույսեր, 176-ը միամյա և երկամյա բույսեր, 7-ը մակաբույծներ: Նշված տեսակներից 7-ը հանդիսանում են Հայաստանի էնդեմիկներ: Պարկի պահպանական գոտում հանդիպում են անոթավոր բույսերի 958 տեսակներ (դրանցից 225-ը չեն հանդիպում ազգային պարկի տարածքում): Պահպանական գոտում (Աղստև գետի ձորի լանջերի բաց տեղանքներում) աճում է ևս մեկ էնդեմիկ տեսակ՝ Պսեֆելուս Փամբակի (*Psephellus pambakensis*), որը բավականին լայն տարածում ունի Լոռիում և Իջևանում: Ազգային պարկի ֆլորայի 17 տեսակներ ընդգրկված են Հայաստանի Կարմիր գրքում: Ազգային պարկի ֆլորայի 54 տեսակներ հանդես են գալիս որպես դեղաբույսեր: Դրանց մի մասը չեն կազմում խիտ պոպուլյացիաներ, այլ ցրված հանդիպում են ազգային պարկի տարածքում և այդ պատճառով ներկայումս տնտեսական հետաքրքրություն չեն ներկայացնում, իսկ 41 տեսակներ ուտելի են:

Բացի այդ, «Դիլիջան» ազգային պարկի տարածքից և դրա պահպանական գոտուց հայտնաբերվել են 480 տեսակի և ենթատեսակի սնկեր, որոնցից 320-ը պատկանում են ազարիկալ սնկերին, 124-ը՝ աֆիլոֆորայիններին և 36-ը՝ գաստերոմիցետներին: Առավել տարածված են դառնամատիտեղ (*Russula*), կաթնասունկ (*Lactarius*), սարդոստայնասունկ (*Cortinarius*), թելիկասունկ (*Inocybe*), ճանճասպան (*Amanita*) ցեղերի միկորիզագոյացնող տեսակները, ինչպես նաև բնափայտ քայքայող ականջասունկ սովորական (*Pleurotus ostreatus*), կոճղասունկ իսկական (*Armillaria mellea*) տեսակները և Աբեթասնկեր (*Polyporaceae*) ընտանիքի ներկայացուցիչները: Նշված սնկերից 176-ը ուտելի են, որոնցից առավել տարածված է և վաճառվում է շուկաներում միայն ականջասունկ սովորական կամ կախասունկ (*Pleurotus ostreatus*) տեսակը: 38 տեսակի սնկեր թունավոր են և տեղացի բնակիչները դրանց կոչում են գարշասնկեր (պոգանկա), խուսափում են հավաքելուց, և վերջին տարիներին թունավորման դեպքեր չեն գրանցվել:

Անմիջապես նախատեսվող գործունեության տարածքում կարմիր գրքում գրանցված տեսակներ չկան:

2.6.2 Կենդանական աշխարհ

Անողնաշարավորներ

«Դիլիջան» ազգային պարկի տարածքում հանդիպում են փափկամարմինների (Mollusca) 69 և հողվածոտանիների (Arthropoda) 143 տեսակներ: Վերջիններս պատկանում են միջատների (Insecta) դասին: Նշված տեսակներից 7-ը Հայաստանի էնդեմիկներ են: Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցանկում ընդգրկված են 3 տեսակներ, որոնք հանդիպում են «Դիլիջան» ազգային պարկի տարածքում: Դրանք են՝ *Parnassius apollo* L., *Cerambyx cerdo acuminatus* Motsch., *Rosalia alpina* L. և *Proserpinus proserpina* Pall-ը:

Անմիջապես նախատեսվող գործունեության տարածքում կարմիր գրքում գրանցված տեսակներ չկան:

Սողուններ

«Դիլիջան» ազգային պարկի և դրա պահպանական գոտու տարածքներում բացահայտվել են սողունների 19 տեսակներ, որոնք բաժանվում են հետևյալ կարգաբանական խմբերի.

- Մողեսներ (Lacertilia) – 12 տեսակ.
- Օձեր (Serpentes) – 6 տեսակ.
- Կրիաներ (Testudines) – 1:

Նշված սողուններից ոչ մեկը Հայաստանի Կարմիր գրքում գրանցված չէ:

Կաթնասուններ

«Դիլիջան» ազգային պարկի և դրա պահպանական գոտու տարածքներում հանդիպում են կաթնասունների 49 տեսակներ: Դրանք բաժանված են հետևյալ 6 կարգաբանական դասերի.

- Միջատակերներ (Insectivora) – 9 տեսակ.
- Կրծողներ (Rodenti) – 17 տեսակ.
- Նապաստակակերպեր (Logomorpha) – 1 տեսակ.
- Ձեռքաթևավորներ (Chiroptera) – 7 տեսակ.
- Գիշատիչներ (Carnivora) – 12 տեսակ.
- Կճղակավորներ (Artiodactyla) – 3 տեսակ:

Նշված կաթնասուններից Հայաստանի Կարմիր գրքում գրանցված են 6-ը՝ Եվրոպական լայնական ծալքաշուրթը, հնդկական վայրենակերպը կամ մացառախոզը, խայտաքիսը, ջրսամույրը, գորշ արջը և անտառային կատուն:

2.6.3 Բուսական աշխարհի պահպանության միջոցառումները

Անհետացման վտանգի տակ գտնվող, հազվագյուտ, պահպանության կարիք ունեցող բուսատեսակներին վնաս չի հասցվի, քանի որ նախագծով նախատեսված միջոցառումները իրագործվում են արդեն իսկ կառուցապատված տարածքում և նոր տարածքներ չեն ներառում:

Նոր կառուցապատվող տարածքների շինարարական աշխատանքների արդյունքում տեղի կունենա հողի բերրի շերտերի մասնակի վնասում (կառուցման փուլում), հողային զանգվածների փորման, հանման և տեղափոխման հետ կապված փոշու արտանետումներ, շինարարական տեխնիկայի շահագործման հետևանքով առաջացած այրման արգասիքներ և աղմուկ: Ազդեցությունների նվազեցումը կարելի է ապահովել իրականացնելով մի շարք բնապահպանական միջոցառումներ և կազմակերպելով աշխատանքների մոնիթորինգ:

Հողածածկին պատճառված վնասները նվազագույնին հասցնելու նպատակով նախատեսված է իրականացնել հետևյալ միջոցառումները՝

- շինարարության ընթացքում տարածքի բուսահողը հանվելու և կույտավորվելու է պաշտպանված վայրերում, հետագայում այն օգտագործվելու է տեղանքի բարեկարգման համար,
- ապահովելու են անհրաժեշտ պայմաններ, որպեսզի հանված բուսահողը չխառնվի գրունտի հետ և չաղտոտվի ,
- ջրային և հողմնային հողատարումից զերծ պահելու համար պահեստավորված հողաթմբերը ծածկվում են խոտաբույսերով կամ իրականացվում են այլ միջոցառումներ՝ հողաթմբերի ամրացում, ծածկում և այլն:
- բուսահողի պահեստավորման համար ընտրվելու է շինարարական հրապարակից դուրս տեղակայված վայր:
- շինարարության ավարտից հետո հանված բուսահողը օգտագործվելու է տարածքի կանաչապատման նպատակով:
- կառուցապատումից ազատ տարածքում նախատեսվում է իրականացնել կանաչապատում համաձայն կանաչապատման նախագծի:
- Կանաչապատումը կիրականացվի առաջնորդվելով ՀՀ կառավարության 2018թ փետրվարի 8-ի N 108-Ն որոշման դրույթներով:

Շինարարական աշխատանքների ընթացքում առաջացող 1100 խմ ծավալով հողի բերրի շերտը կկուտակվի տարածքում պահպանելու նպատակով: Բերրի շերտի հանումը, տեղափոխումը, պահեստավորումը և հետագա օգտագործումը իրականացվելու է համաձայն ՀՀ կառավարության 2017թ նոյեմբերի N1404 :

Շինարարական աշխատանքների ավարտից հետո նախատեսվում է տարածքի մաքրում աղբից, կեղտոտված բնահողից, վառելիքաքսուկային նյութերից: Շինարարական աղբը և մնացած թափոնները տեղափոխվելու են տեղական մարմինների կողմից հատկացված

աղբավայրեր: Այդ նպատակով մինչև գործունեության սկսելը համայնքապետին կներկայացվի համապատասխան հայտ, կհամաձայնացվի աղբի և ավելացած գրունտի տեղափոխման վայրերը:

2.6.4 Կենդանական աշխարհի պահպանության միջոցառումներ

Ամենամեծ ազդեցությունը կարտահայտվի հողային աշխատանքների ժամանակ միջատների բների ոչնչացմամբ: Սակայն կենդանիները այդ դեպքում առանց մեծ կորուստների կից տարածքներում կգտնեն նոր բների և բնակավայրերի լայն հնարավորություններ: Այլ կենդանիներ կառուցապատման ենթակա տարածքում չկան:

Կենդանական աշխարհի վրա հնարավոր ազդեցությունը նվազագույնի հասցնելու նպատակով ամենահնարավոր շինարարական աշխատանքները կիրականացվեն ձվադրման և բնադրման ժամանակաշրջանից (ապրիլ-մայիս) դուրս:

Ընդհանուր առմամբ, շինարարական աշխատանքները կկրեն լոկալ և ժամանակավոր բնույթ, ինչի շնորհիվ կենդանիներին հասցվող վնասը կլինի նվազագույն: Շինարարական աշխատանքների բնույթը և մասշտաբը այնպիսին են, որ նրանք իրենց փոքրածավալության պատճառով չեն կարող արգելել կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչների սեզոնային միգրացիայի կամ ջուր խմելու ճանապարհները:

2.7 Օդային ավազան

2.7.1 Ֆոնային աղտոտվածություն

ՀՀ տարածքում օդային ավազանի ֆոնային աղտոտվածությունը վերահսկվում է “Հիդրոօդերևութաբանության և մոնիտորինգի կենտրոն” ՊՈԱԿ (Էկոմոնիթորինգ) կողմից:

Դիլիջան համայնքում մշտական (ստացիոնար) դիտակայաններ կամ պասիվ նմուշառիչներ չեն տեղադրված և օդային ավազանի աղտոտվածության վերաբերյալ հրապարակված տվյալներ չկան:

Դիլիջան համայնքի մթնոլորտային օդի վրա ազդեցություն կարող են ունենալ հիմնականում ավտոմայրուղու տրանսպորտային միջոցների արտանետումները:

Որոշակի պատկերացում բնակավայրերի օդային ավազանների աղտոտվածության մասին կարելի է ստանալ հաշվարկային եղանակով: Դրա համար “Էկոմոնիթորինգ”-ը առաջարկում է համապատասխան ձեռնարկ-ուղեցույց²: Ըստ այդ ուղեցույցի մինչև 10-50000 հազար բնակչությամբ բնակավայրերի համար, որոնց թվին է դասվում Դիլիջան համայնքը, օդի ֆոնային աղտոտվածության ցուցանիշներն են՝

- Փոշի՝ 0.3 մգ/մ³;
- Ծծմբի երկօքսիդ՝ 0.05 մգ/մ³;
- Ազոտի երկօքսիդ՝ 0.015 մգ/մ³;
- Ածխածնի օքսիդ՝ 0.8 մգ/մ³:

2.7.2 Ջրային ավազան

«Կախված տեղանքի առանձնահատկություններից՝ յուրաքանչյուր ջրավազանային կառավարման տարածքի ջրի որակի ապահովման նորմերը սահմանելու մասին» ՀՀ կառավարության 2011 թվականի հունվարի 27-ի N 75-Ն որոշմամբ ՀՀ-ում մակերևութային ջրերի որակի գնահատման համակարգը ջրի քիմիական որակի յուրաքանչյուր ցուցանիշի համար տարբերակում է կարգավիճակի հինգ դաս՝ «գերազանց» (1-ին դաս), «լավ» (2-րդ դաս), «միջակ» (3-րդ դաս), «անբավարար» (4-րդ դաս) և «վատ» (5-րդ դաս): Ջրի քիմիական որակի ընդհանրական գնահատականը ձևավորվում է վատագույն որակ ցուցաբերող ցուցանիշի դասով:

ՀՀ տարածքում ջրերի կառավարումը կատարվում է 6 գետավազանային կառավարման տարածքների միջոցով:

ՀՀ տարածքում ջրային ռեսուրսների ֆոնային աղտոտվածությունը նույնպես պարբերական մոնիթորինգի է ենթարկվում ՀՀ շրջակա միջավայրի նախարարության «Հիդրոոդերևութաբանության և մոնիթորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի կողմից, որի տվյալները ամփոփ տեղեկանքից բերված են ստորև:

Հյուսիսային ջրավազանային կառավարման տարածք

Նախատեսվող գործունեության իրականացման տարածքը տեղակայված է Հյուսիսային ջրավազանային կառավարման տարածքում: Հյուսիսային ՋԿՏ-ում ջրի որակի մոնիթորինգն իրականացվում է 23 դիտակետում:

Աղստև գետի ջրի որակը Դիլիջան քաղաքից վերև և ներքև գնահատվել է «միջակ» (3-րդ դաս). Դիլիջան քաղաքից վերև՝ պայմանավորված երկաթով և կախության չոր նյութերով, Դիլիջան քաղաքից ներքև՝ նաև բարիումով: Իջևան քաղաքից վերև ջրի որակը գնահատվել է «անբավարար» (4-րդ դաս)՝ պայմանավորված երկաթով և կախության չոր նյութերով: Իջևան քաղաքից ներքև ջրի որակը գնահատվել է «միջակ» (3-րդ դաս)՝ պայմանավորված ամոնիում, նիտրիտ, ֆոսֆատ իոններով, երկաթով, բարիումով և կախության չոր նյութերով:

Նախատեսվող գործունեությունը ջրային ավազանի աղտոտվածությունը չի ավելացնի, քանի որ նախատեսված են անհրաժեշտ միջոցառումներ հնարավոր ազդեցությունների նվազեցման և կանխարգելմանն ուղղված:

2.8 Սոցիալ-տնտեսական արդի վիճակը

Համայնքի տնտեսությունը կառուցված է երեք հիմնական բաղադրիչներից՝ փոքր համայնքային ձեռնարկություններ, մեծ և միջին ձեռնարկություններ և գյուղատնտեսություն՝ փոքր ու մեծ ֆերմերային տնտեսություններ: Համայնքի տնտեսությունը, բացի աշխատատեղեր և ընդհանուր բարեկեցություն ապահովելուց, ունի մեկ այլ հիմնական գործառույթ՝ ապահովել բավարար միջոցներ սոցիալական հատվածի համաչափ զարգացման (կրթություն, առողջապահություն և այլն), ենթակառուցվածքների անխափան վիճակի (ճանապարհներ, գազի, ջրի, էլեկտրաէներգիայի մատակարարում և այլն) համար, ինչպես նաև հնարավորություն տալ բարելավելու էկոլոգիական իրավիճակը: Եթե համայնքի տնտեսությունը կարողանում է կատարել զարգացման համար նախատեսված ծախսերը համայնքի ներսում առկա կրթական, առողջապահական հաստատությունների, էկոլոգիական վիճակի, ենթակառուցվածքների կառուցման ու պահպանության վրա, ապա համայնքը զարգանում է որպես մեկ ամբողջական օրգանիզմ: Տնտեսությունը ստեղծում է հավելյալ արժեք, այն ծախսվում է համայնքի զարգացման վրա, իսկ համայնքն էլ ձեռնարկություններին ապահովում է որակյալ աշխատուժով, ենթակառուցվածքներով և այլ ռեսուրսներով:

2.8.1 Տեղական տնտեսության կառուցվածքի վերլուծություն

Դիլիջան համայնքը հանդիսանում է Հայաստանի զբոսաշրջային կենտրոններից մեկը, որտեղ վերջին տարիների ընթացքում իրականացվող նախագծերի արդյունքում նաև զարգանում է կրթական և մշակութային ոլորտները: Ըստ ՀՀ պետական ռեգիստրի տվյալների համայնքում գրանցված է 795 ձեռնարկություն, որոնց թիվը աճել է 20-ով: Համայնքում գործունեություն են ծավալում 11 ֆինանսական կազմակերպություններ, որոնց թիվը կտրուկ աճել է ֆինանսների նախարարության ուսումնական կենտրոնի և Կենտրոնական բանկի մասնաճյուղի կառուցումից հետո համայնքում կար 2 բանկի մասնաճյուղ:

Համայնքում գործող կազմակերպությունները ունեն հետևյալ բաշխվածությունը՝

- 795 միկրո ձեռնարկություն
- 78 փոքր ձեռնարկություն
- 1 միջին ձեռնարկություն
- 3 խոշոր ձեռնարկություն

Խոշոր կազմակերպությունները հիմնականում գործում են ֆինանսական և կրթական ոլորտներում: Համայնքում 2013թ.-ից գործում է ՀՀ Կենտրոնական Բանկի ուսումնահետազոտական կենտրոնը, 2013թ. սեպտեմբերից՝ «Այբ» դպրոցների ընտանիքին պատկանող Դիլիջանի կենտրոնական դպրոցը, 2014թ.-ից՝ «Դիլիջան ինտերնեյշնլ սքուլ օֆ Արմենիա» միջազգային դպրոցը: 2017թ.-ին համայնքում բացվեց Մոնթե Մելքոնյանի անվան ռազմամարզական վարժարանը: Վերը նշված կազմակերպություններում և համայնքում գործող ֆինանսական կազմակերպություններում աշխատում է մոտ 4,000 մարդ, որոնց 60%-ը չի հանդիսացել Դիլիջանի բնակիչ:

Համայնքում թույլ է զարգացած գյուղատնտեսության ոլորտը: Այստեղ գործում է ընդամենը 17 կազմակերպություն, որոնցից միայն մեկն է միջին չափի՝ «Դիլի» ՍՊԸ-ն, որն անասնապահական համալիր լինելուց բացի, զբաղվում է նաև պանրի արտադրությամբ: Այստեղ զբաղված է 16 մարդ:

Գյուղատնտեսությունը 2-րդ ամենախոստումնալից ոլորտն է զբոսաշրջությունից հետո: Իրականացվող ծրագրերի արդյունքում աճող մշտական բնակչության և զբոսաշրջիկների թվի աճին զուգահեռ, մեծանում է նաև գյուղատնտեսական արտադրանքի նկատմամբ պահանջարկը, ինչը ներկայումս ապահովվում է այլ շրջանների արտադրանքով:

Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է, որի մեջ առանձնանում է սննդամթերքի և ըմպելիքի արտադրությունը: Տարեկան համեմատաբար մեծ շրջանառությամբ աչքի են ընկնում «Դիլիջան» և «Դիլիջան Ֆրոլովա» հանքային ջրերի գործարանները, «Դիլիջան» գարեջրի գործարանը: Արդյունաբերության ոլորտում գործում է 88 կազմակերպություն:

Համայնքում գործում է մեկ բժշկական կենտրոն, որի կառավարումը հանձնվել է մասնավոր ընկերության: Բացի բժշկական կենտրոնից, համայնքում գործում են համայնքային ենթակայության 26 ընկերություններ՝ մանկապարտեզ, դպրոց, մշակույթի տուն և այլն: Համայնքապետարանում և նրա ենթակայության տակ գտնվող ընկերություններում աշխատում է 1700 մարդ, որը կազմում է ընդհանուր աշխատունակ բնակչության 21%-ը: Համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպության միջոցով, որն ունի ավելի քան 50 աշխատակից, համայնքում իրականացվում է աղբահանության և սանիտարական մաքրման աշխատանքներ:

Համայնքում գործում են նաև մի շարք փոքր և միջին կազմակերպություններ՝ հանրային ծառայությունների մատուցում 568, տրանսպորտային ծառայություններ 12, անշարժ գույքի գործակալություններ 14, շինարարական 19, հանքարդյունաբերական և քարի վերամշակման 66 և այլն:

2.9 Բնության հուշարձաններ

ՀՀ կառավարության 2008թ. օգոստոսի 14 N967-ն որոշմամբ Տավուշի մարզի տարածքում հաստատվել են բնության ինը հուշարձաններ.

97.	Կովասարի փոխակերպարային թերթաքարեր	Տավուշի մարզ, Բերդ քաղաքից մոտ 20 կմ հարավ՝ Վարագաջուր (Հախում) գետի վերին հոսանքի ավազանում, Վարագաջուրի ձախ վտակ Կառնուտի և Վարագաջուր գետի աջ չոր վտակի հատման կետում, Կառնուտ վտակի հոսանքն ի վեր գնացող գրունտային ավտոճանապարհի աջ կողմում
98.	«Կալաքար» լեռ	Տավուշի մարզ, Ծաղկավան գյուղից մոտ 6 կմ հարավ-արևմուտք, Վարագաջուր (Հախում) գետի ձախափնյա անտառապատ լանջին՝ գրունտային ճանապարհի աջ կողմում, 12-13 դարերի Շահմուրադ (Չխմուրադի, կամ Գետակիցք վանքի) վանքային համալիրից մոտ 150 մ դեպի հյուսիս-արևմուտք
99.	«Չինչինի անկյունային աններդաշնակություն»	Տավուշի մարզ, Չինչին գյուղի հվ-արլ եզրին
100.	«Չինչինի սանդղափուլ քարափներ»	Տավուշի մարզ, Չինչին գյուղից ուղիղ գծով 1.5կմ հարավ-արևելք, Հախում գետի աջակողմյան լանջին
101.	«Պլազիոգրանիտ-պորֆիրային դայք»	Տավուշի մարզ, Բերդ ավանից 6.5 կմ հվ-արմ, Տավուշ գետի ձախ ափին, գետից 5 մ բարձրության վրա
102.	«Քվարցային պլազիոպորֆիրների սյունաձև անջատումներ»	Տավուշի մարզ, Հովք գյուղից 900 մ դեպի հս-ալ, Աղստև գետի ձախ ափին, Երևան- Իջևան ավտոմայրուղու ձախ կողմում
103.	«Փայտասար» քարանձավների համալիր	Տավուշի մարզ, Կողբ գյուղից 4 կմ հարավ
104.	«Օձաքար» լեռ	Տավուշի մարզ, Պառավաքար գյուղից 3 կմ (ուղիղ գծով 1 կմ) հյուսիս-արևմուտք, Պառավաքար-Վազաշեն գրունտային ավտոճանապարհի աջ կողմում՝ Պառավաքար լեռնագագաթից 1,5 կմ հարավ-արևմուտք, Կառնուտաթումբ լեռնագագաթից մոտ 3 կմ հյուսիս-արևելք

2.10 Կենսաբանական հուշարձաններ

1.	«Զորականի սոսի»	Տավուշի մարզ, Զորական գյուղական համայնքի վարչական սահմանում
2.	«Վարդան Մամիկոնյանի կաղնի»	Տավուշի մարզ, Ակնաղբյուր գյուղական համայնք
3.	«Մարի գյուղի սոսի»	Տավուշի մարզ, Մարիգյուղ գյուղական համայնք, Երևան-Նոյեմբերյան ճանապարհից աջ
4.	«Գետահովտի մամռապատ ժայռ»	Տավուշի մարզ, Գետահովտ Գետահովտ գյուղից մոտ 1.8 կմ հյուսիս-արևմուտք՝ Մառնաջուր գետի ձախ ափին
5.	«Զիկատարի տանձուտ»	Տավուշի մարզ, «Զիկատար» ուսումնական կենտրոնից հարավ-արևմուտք, 600 մ. «Հայանտառ» ՊՈԱԿ-ի Նոյեմբերյանի անտառտնտեսության Զիկատարի անտառպետություն
6.	«Ոսկեպարի կենի»	Տավուշի մարզ, «Հայանտառ» ՊՈԱԿ-ի Նոյեմբերյանի անտառտնտեսության Զուջնանի անտառպետություն, Ոսկեպար համայնքից 6 կմ հարավ-արևմուտք
7.	«Զոնջուկուտ»	Տավուշի մարզ, «Հայանտառ» ՊՈԱԿ-ի Նոյեմբերյանի անտառտնտեսության Դովեղի անտառպետություն, Բարեկամավան համայնքից 1 կմ հարավ-արևմուտք

2.11 Բնական և մշակութային ժառանգություն

Բնական ժառանգության, որպես տուրիզմի և ռեկրեացիայի ռեսուրս, անկրկնելի օբյեկտներ են հանդիսանում Աղավնավանքի կենու պուրակը, Հաղարծնի հաճարկուտները, Խաչարձանի կաղնուտները, Պարզ և Գոշ լճերը:

«Դիլիջան» ազգային պարկի և դրա պահպանական գոտու տարածքներում, ըստ ՀՀ կառավարության 2004 թ. դեկտեմբերի 30-ի թիվ 1929-Ն որոշմամբ հաստատված պատմամշակութային հուշարձանների պետական ցուցակի, հաշվառված է 473 հուշարձան: «Դիլիջան» ազգային պարկի կառավարման պլանի մշակման ընթացքում ցուցաբերվել է ընդհանրացված մոտեցում, որի դեպքում առանձին հուշարձաններ միավորվել են խմբերի մեջ: Այսպես, օրինակ՝ Դիլիջան քաղաքի վարչական տարածքում, ըստ վերը նշված ցուցակի, առկա է 72 ազգագրական բնակելի տուն, իսկ կառավարման պլանում դրանք խմբավորված են մեկ թաղամասում: Նույն մոտեցման արդյունքում 473 հաշվառված հուշարձանների փոխարեն ստացվել է 257, որը հուշարձանների պահպանության և շահագործման տեսակետից առավել կառավարելի է: Համաձայն այս մոտեցման «Դիլիջան» ազգային պարկի և դրա պահպանական գոտու տարածքներում առկա պատմության և մշակույթի հուշարձանները, այդ թվում՝ բնական հուշարձանները, դասակարգվում են^a 2 բնական հուշարձան, 3 քարեդարյան հնավայր, 9 քարայր կացարան, 8 քաղաքատեղի, 51 գյուղատեղի, 2 ազգագրական տների թաղամաս, 13 ամրոց, 4 կամուրջ, 1 մետաղագործական համալիր, 4 եկեղեցի, 4 վանական համալիր, 17 մատուռ, 23 խաչքարերի խումբ, 26 առանձին խաչքար, 4 աղբյուր հուշարձան, 2 երկրորդ համաշխարհայինի հերոսների հիշատակի հուշարձան, 2 դամբարանադաշտ, 48 գերազմանոց: Հուշարձանների ժամանակային բազմազանությունն ընդգրկում է մ.թ.ա. 60-50 հազարամյակից մինչև մ.թ. 20-րդ դարը ընկած ժամանակահատվածը, այսինքն՝ քարե դարի վաղ ժամանակներից մինչև մեր դարաշրջանը: Դրանք հավասարապես սփռված են ազգային պարկի ողջ տարածքով, իսկ ամենախիտ խմբավորումը գտնվում է Աղստև գետի ափերին և դրա վտակների միջին հոսանքում: Անշարժ հուշարձանների 99 %-ը գտնվում է ազգային պարկի բուն տարածքում և միայն 1 %-

ը՝ դրա պահպանական գոտում: Ներկայացված հնագիտական և պատմամշակութային հուշարձանների զգալի մասը կարևոր դեր է խաղացել հայ ժողովրդի զարգացման պատմական ընթացքում, հատկապես 12-13-րդ դարերում: Դրանց առկայությունը հնարավորություն է տալիս այստեղ կազմակերպել պատմամշակութային, ուսումնական ու գիտաճանաչողական (հնագիտական, երկրաբանական), էկոլոգիական, էթնոգրաֆիկ և տուրիզմի այլ ձևեր:

Տավուշի մարզի Դիլիջան քաղաքի պատմության և մշակույթի հուշարձանների ցանկը, որը 2002 թ. հաստատվել է Հայաստանի կառավարության կողմից: Ցանկում ներառված է ընդամենը 303 հուշարձան (146 միավոր):

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
Ամրոց «Բերդի դաշ»	Ք.ա. 2-1 հզ, միջնադար	Հաղարծնի վանքից 2 կմ ամ, երկու ձորերի միջև, բլրի վրա, «Բոխուտ թումբ» վայրում	<u>10.3/1</u>	Հ	ավերված, պահպանվել են պարիսպների հիմքերը
Բնակատեղի	Ք.ա. 2-1 հզ	ամրոցիվ հվ և ատ	<u>10.3/1.1</u>	Հ	
Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 2-1 հզ	բնակատեղիի մոտ	<u>10.3/1.2</u>	Հ	ավերված
Բնակատեղի	Ք.ա. 2-1 հզ.	Գոլովինո թաղամասից հս, ԴՕՍԱՖ-ի շենքից 1.5 կմ հեռու, բլրի հվ-ատ հարթակում	<u>10.3/2</u>	Հ	ավերված
Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 2-1 հզ	բնակատեղիի տարածքում և մերձակայքում	<u>10.3/2.1</u>	Հ	ավերված
Բնակելի տուն	1911 թ.	Աղայան փող. 2	<u>10.3/3</u>	Հ	երկհարկ, կառուցել է Մ. Սաղաթեյանը
Բնակելի տուն	1882 թ.	Աղայան փող. 3	<u>10.3/4</u>	Հ	երկհարկ, կառուցել է հյուսն Ա. Պետրոսյանը
<u>Բնակելի տուն</u>	19 դ. վերջ	Կալինինի փող. 5	<u>10.3/5</u>	Հ	եղել է իշխանուհի Մարիամ Թումանյանի ամառանոցը, 1979- ից՝ ժողովրդական արվեստի թանգարանի Դիլիջանի մասնաճյուղի շենք
Բնակելի տուն	1945 թ.	Կալինինի փող. 6	<u>10.3/6</u>	Հ	
Բնակելի տուն	1940 թ.	Կալինինի փող. 7	<u>10.3/7</u>	Հ	

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
Բնակելի տուն	1934 թ.	Կալինինի փող. 8	<u>10.3/8</u>	Հ	
Բնակելի տուն	1925-1930 թթ.	Կալինինի փող. 10	<u>10.3/9</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն	19 դ. վերջ	Կալինինի փող. 11	<u>10.3/10</u>	S	
Բնակելի տուն	1908 թ.	Կալինինի փող. 12	<u>10.3/11</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն	1897 թ.	Կալինինի փող. 15	<u>10.3/12</u>	S	
Բնակելի տուն	1927 թ.	Կալինինի փող. 18	<u>10.3/13</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն	1920 թ.	Կալինինի փող. 19	<u>10.3/14</u>	S	
Բնակելի տուն	1957 թ.	Կալինինի փող. 20	<u>10.3/15</u>	Հ	
Բնակելի տուն	1918 թ., 1960 թ.	Կալինինի փող. 22	<u>10.3/16</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն	1919 թ.	Կալինինի փող. 25	<u>10.3/17</u>	S	
Բնակելի տուն	1796 թ.	Կալինինի փող. 26	<u>10.3/18</u>	S	
Բնակելի տուն	19 դ. սկիզբ	Կալինինի փող. 28	<u>10.3/19</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն	1832 թ.	Կալինինի փող. 34	<u>10.3/20</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն	19 դ. 1-ին կես	Կալինինի փող. 37	<u>10.3/21</u>	S	
Բնակելի տուն	19 դ. 1-ին կես	Կալինինի փող. 41	<u>10.3/22</u>	S	
Բնակելի տուն	1842 թ.	Կալինինի փող. 42	<u>10.3/23</u>	S	
Բնակելի տուն	1830 թ.	Կալինինի փող. 43	<u>10.3/24</u>	S	
Բնակելի տուն	1893 թ.	Կալինինի փող. 45	<u>10.3/25</u>	S	
Բնակելի տուն	1850-ական թթ.	Կալինինի փող. 48	<u>10.3/26</u>	S	
Բնակելի տուն	19 դ. 2-րդ կես	Կալինինի փող. 52 ա	<u>10.3/27</u>	S	
Բնակելի տուն	1830-ական թթ.	Կալինինի փող. 53	<u>10.3/28</u>	S	
Բնակելի տուն	1880-ական թթ.	Կալինինի փող. 56	<u>10.3/29</u>	S	
Բնակելի տուն	1880 թ.	Կալինինի փող. 60	<u>10.3/30</u>	S	
Բնակելի տուն	18 դ. վերջ	Կալինինի փող. 66	<u>10.3/31</u>	S	
Բնակելի տուն	1905 թ.	Կալինինի փող. 72	<u>10.3/32</u>	S	
Բնակելի տուն	1860 թ.	Կալինինի փող. 78	<u>10.3/33</u>	S	
Բնակելի տուն	1930-ական թթ.	Կալինինի փող. 88	<u>10.3/34</u>	S	
Բնակելի տուն	1870 թ	Կալինինի փող. 98	<u>10.3/35</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն	1872 թ.	Կալինինի փող. 110	<u>10.3/36</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն	1901 թ.	Կալինինի փող. 126	<u>10.3/37</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն	1937 թ.	Կալինինի փող. 135	<u>10.3/38</u>	Հ	
Բնակելի տուն	19 դ. 50-ական թթ.	Կալինինի փող. 162	<u>10.3/39</u>	S	
Բնակելի տուն	20 դ. սկիզբ	Կալինինի փող. 168	<u>10.3/40</u>	S	

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
Բնակելի տուն	1880-ական թթ.	Կալինինի փող. 170	<u>10.3/41</u>	S	
Բնակելի տուն	1890 թ.	Կալինինի փող. 184	<u>10.3/42</u>	S	
Բնակելի տուն	19 դ. 1-ին կես	Կալինինի փող. 188	<u>10.3/43</u>	S	
Բնակելի տուն	1910 թ.	Հակոբջանյան փող. 15	<u>10.3/44</u>	Հ	Երկհարկ, կառուցել է Ն. Պողոսյանը
Բնակելի տուն	1910 թ.	Հակոբջանյան փող. 19	<u>10.3/45</u>	S	
Բնակելի տուն	1917 թ.	Հակոբջանյան փող. 21 ա	<u>10.3/46</u>	Հ	Ֆրանգուլյանների տունը
Բնակելի տուն	1908 թ., 1959 թ.	Հակոբջանյան փող. 23	<u>10.3/47</u>	Հ	Երկհարկ, կառուցել է Ա. Սիմոնյանը
Բնակելի տուն	1920 թ.	Հակոբջանյան փող. 28	<u>10.3/48</u>	S	
Բնակելի տուն	1926 թ.	Հակոբջանյան փող. 31	<u>10.3/49</u>	Հ	միահարկ, կառուցել է հյուսն Ե. Սիմոնյանը
Բնակելի տուն	1882 թ.	Հակոբջանյան փող. 32	<u>10.3/50</u>	Հ	Երկհարկ, կառուցել է Բ. Ֆրանգուլյանը
Բնակելի տուն	1890-ական թթ.	Հակոբջանյան փող. 34	<u>10.3/51</u>	S	
Բնակելի տուն	1916 թ.	Հակոբջանյան փող. 36	<u>10.3/52</u>	S	Երկհարկ, կառուցել է Բ. Ֆրանգուլյանը
Բնակելի տուն	1912 թ.	Հակոբջանյան փող. 52	<u>10.3/53</u>	Հ	
Բնակելի տուն	1882 թ.	Մանթաշյան փող. 3 գ	<u>10.3/54</u>	Հ	Երկհարկ, կառուցել է Դիլիջանի տանուտեր Մովսես Հովհաննիսյանը
Բնակելի տուն	1860 թ.	Մանթաշյան փող. 4	<u>10.3/55</u>	S	
Բնակելի տուն	1894 թ.	Մանթաշյան փող. 6	<u>10.3/56</u>	Հ	Երկհարկ, կառուցել է սայլագործ Հ. Հակոբյանը
Բնակելի տուն	1890 թ.	Սյասնիկյան փող. 32	<u>10.3/57</u>	Հ	Երկհարկ, կառուցել է Տ. Բադալյանը
Բնակելի տուն	1890 թ.	Սյասնիկյան փող. 34	<u>10.3/58</u>	Հ	Երկհարկ, կառուցել է Դ. Ուլիխանյանը

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
Բնակելի տուն	1870-ական թթ.	Մյասնիկյան փող. 38	<u>10.3/59</u>	Հ	Երկհարկ, վաճառական Ասլանովների տունը
Բնակելի տուն	1895-1897 թթ.	Մյասնիկյան փող. 50	<u>10.3/60</u>	Հ	Եղել է ցարական դատարանի շենքը
Բնակելի տուն («Դավաթի տուն»)	19 դ. վերջ	Մյասնիկյան փող. 54	<u>10.3/61</u>	Հ	Երկհարկ, կառուցել է սափրիչ Սիմոնը, առաջին հարկում եղել է վարսավիրանոց
Բնակելի տուն	19 դ. վերջ	Մյասնիկյան փող. 56	<u>10.3/62</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն («Լեզգու կամ փոնչոց տուն»)	19 դ. կես	Մյասնիկյան փող. 58	<u>10.3/63</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն	1850-1860- ական թթ.	Մյասնիկյան փող. 82	<u>10.3/64</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն	1894 թ.	Մյասնիկյան փող. 86	<u>10.3/65</u>	Հ	Երկհարկ
Բնակելի տուն	1910 թ.	Մյասնիկյան փող. 88	<u>10.3/66</u>	S	
Բնակելի տուն	1930 թ.	Մյասնիկյան փող. 102	<u>10.3/67</u>	Հ	Երկհարկ, կառուցել են Պողոսյանները
Բնակելի տուն	1925 թ.	Մյասնիկյան փող. 102ա	<u>10.3/68</u>	Հ	Երկհարկ, կառուցել են Պողոսյանները
Բնակելի տուն	1930 թ.	Մյասնիկյան փող. 102բ	<u>10.3/69</u>	Հ	Երկհարկ, կառուցել են Պողոսյանները
Բնակելի տուն	1925 թ.	Մյասնիկյան փող. 104	<u>10.3/70</u>	Հ	Երկհարկ, նկուղային մասը կառուցվել է 1873 թ.
Բնակելի տուն	20 դ. սկիզբ	Մյասնիկյան փող. 110	<u>10.3/71</u>	S	
Բնակելի տուն	1933 թ.	Մյասնիկյան փող. 112	<u>10.3/72</u>	S	
Բնակելի տուն	1948 թ.	Մյասնիկյան փող. 118	<u>10.3/73</u>	Հ	
Բնակելի տուն	1880 թ., 1900 թ.	Օրջոնտկիձեի փող. 1	<u>10.3/74</u>	Հ	Երկհարկ, կառուցել են Ալիխանյանները
Գերեզմանոց	19-20 դդ.	Մանթաշյան փող.	<u>10.3/75</u>	S	
Գյուղատեղի	7-13 դդ.	քաղաքից 7 կմ աե, Աղստևի աջ ափին, Պարզ լիճ տանող ճանապարհի ձախ	<u>10.3/76</u>	Հ	ավերված է, տարածքի մի մասի վրա

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
		կողմում, «Բոյնի դար» վայրում			կառուցվել է կինոգործիչների հանգստյան տունը
Գերեզմանոց	7-13 դդ.	գյուղատեղիի աե եզրին	<u>10.3/76.1</u>	Հ	ավերված է, խաչքարերից մի քանիսը տեղափոխել են նույն հանգստյան տան տարածք
Եկեղեցի	12-13 դդ.	գյուղատեղիի կենտրոնական մասում	<u>10.3/76.2</u>	S	պահպանվել են հիմքերը
Գյուղատեղի	7-15 դդ.	քաղաքից 3 կմ հվ-աե, Աղստի աջ ափին, անտառում, «Բախտիար» գյուղատեղիից մոտ 2 կմ ամ, «Ղալուխ» վայրում	<u>10.3/77</u>	Հ	ավերված
Գերեզմանոց	7-10 դդ.	գյուղատեղիի հվ-ամ եզրին	<u>10.3/77.1</u>	Հ	
Գերեզմանոց	7-13 դդ.	գյուղատեղիի աե մասում	<u>10.3/77.2</u>	Հ	
Խաչքար թևավոր	12-13 դդ.		<u>10.3/77.2. 1</u>	Հ	տեղահանված է, հենած ծառին
Գյուղատեղի	7-20 դդ.	քաղաքի ամ մասում, Երևան-Դիլիջան մայրուղուց աջ, «Խրտանոց» վայրում	<u>10.3/78</u>	Հ	ավերված
Խաչքար թևավոր	13 դ.		<u>10.3/78.1</u>	Հ	արձանագիր է, կոտրված է վերին խաչաթևը
Գյուղատեղի	10-14 դդ.	քաղաքից 5 կմ հս-աե, Դիլիջան-Իջևան մայրուղուց ձախ, «Փիշիկ» և «Գոմաձոր» տանող ճանապարհի վրա	<u>10.3/79</u>	S	տարածքն ընկած է կառուցապատմա ն տակ
Գյուղատեղի	10-15 դդ.	քաղաքից 4 կմ հս-աե, «Փիշիկ» գյուղատեղիից 1 կմ հվ-ամ, «Գոմաձոր» տանող ճանապարհին	<u>10.3/80</u>	Հ	ավերված
Գերեզմանոց	10-15 դդ.		<u>10.3/80.1</u>	Հ	ավերված
Խաչքար	11 դ.		<u>10.3/80.1. 1</u>	Հ	ընկած
Խաչքար	12 դ.		<u>10.3/80.1. 2</u>	Հ	վերնամասը բացակայում է
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/80.1. 3</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/80.1.</u>	Հ	արձանագիր,

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
			<u>4</u>		ստորին մասը կոտրված
Խաչքար	13-14 դդ.		<u>10.3/80.1.</u> <u>5</u>	Հ	
Խաչքար	13-14 դդ.		<u>10.3/80.1.</u> <u>6</u>	Հ	
Խաչքար	14-15 դդ.		<u>10.3/80.1.</u> <u>7</u>	Հ	
Խաչքար	14-15 դդ.		<u>10.3/80.1.</u> <u>8</u>	Հ	
Գյուղատեղի	10-15 դդ.	քաղաքից 6 կմ հս-աե, «Փիշիկ» գյուղատեղիից 1 կմ հս-ամ, «Գոմաձոր» տանող ճանապարհի երկու կողմում	<u>10.3/81</u>	Հ	ավերված
Գյուղատեղի	10-18 դդ.	Պարզ լճից 300 մ հս, «Ղազար բեկ» վայրում	<u>10.3/82</u>	Հ	
Գերեզմանոց	12-14 դդ.	Բլրալանջին	<u>10.3/82.1</u>	Հ	ավերված
Խաչքար	12-13 դդ.		<u>10.3/82.1.</u> <u>1</u>	Հ	տեղափոխել են լճափնյա ռեստորանի մոտ. ստորին մասը բացակայում է
Խաչքար	12-13 դդ.		<u>10.3/82.1.</u> <u>2</u>	Հ	վերնամասը բացակայում է
Խաչքար	12-13 դդ.		<u>10.3/82.1.</u> <u>3</u>	Հ	վերնամասը բացակայում է
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/82.1.</u> <u>4</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/82.1.</u> <u>5</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/82.1.</u> <u>6</u>	Հ	երկատված
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/82.1.</u> <u>7</u>	Հ	երկատված
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/82.1.</u> <u>8</u>	Հ	
Խաչքար	13-14 դդ.		<u>10.3/82.1.</u> <u>9</u>	Հ	
Խաչքար	13-14 դդ.		<u>10.3/82.1.</u> <u>10</u>	Հ	վերնամասը բացակայում է
Խաչքար	13-14 դդ.		<u>10.3/82.1.</u> <u>11</u>	Հ	ստորին կեսը կոտրված է
Եկեղեցի	13 դ.	գերեզմանոցի ամ մասում	<u>10.3/82.2</u>	Հ	պահպանվել են

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
					պատերը՝ 1.50 մ բարձրությամբ
Գյուղատեղի	12-14 դդ.	քաղաքից 3 կմ հվ-աե, «Իմպուլս» գործարանի հանգստյան տնից 1 կմ հվ, անտառի բացատում, Աղստնի աջ ափին, բլրակի վրա, «Բախտիար» վայրում	<u>10.3/83</u>	Հ	
Գերեզմանոց	12-14 դդ.		<u>10.3/83.1</u>	Հ	1986 թ. տեղի խաչքարերից երկուսը տեղափոխել ու ազուցել են հանգստյան տան ամ պատին
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/83.1. 1</u>	Հ	
Խաչքար	13-14 դդ.		<u>10.3/83.1. 2</u>	Հ	
Եկեղեցի	12-13 դդ.		<u>10.3/83.2</u>	Տ	ավերված
Ճանապարհ	12-15 դդ.	ձգվում է «Բախտիար» և «Ղալուխ» գյուղատեղիների միջև՝ 2 կմ երկարությամբ	<u>10.3/83.3</u>	Հ	ավերվել են եզրապատերը
Գյուղատեղի	12-14 դդ.	քաղաքից 8 կմ հվ-աե, անտառի բացատում, աե- ից ձորակով եզերված «Սմրդանի յալ» տեղանքում	<u>10.3/84</u>	Հ	ավերված
Գերեզմանոց	12-14 դդ.		<u>10.3/84.1</u>	Հ	ավերված
Խաչքար Հոգեդեղի	1254 թ.		<u>10.3/84.1. 1</u>	Հ	ստորին մասը կոտրված
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/84.1. 2</u>	Հ	ստորին մասը կոտրված
Խաչքար	13-14 դդ.		<u>10.3/84.1. 3</u>	Հ	ստորին մասը կոտրված
Գյուղատեղի	12-17 դդ.	քաղաքից 5 կմ ամ, «Ռուսկի բալկա» ձորակում, «Յերկով թալայից» 1 կմ հս	<u>10.3/85</u>	Հ	ավերված
Գերեզմանոց	12-17 դդ.	գյուղատեղիի հս մասում	<u>10.3/85.1</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/85.1. 1</u>	Հ	
Մատուռ	12-13 դդ.	գյուղատեղիի հս մասում	<u>10.3/85.2</u>	Հ	թաղը և ամ պատի

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
					որոշ հատվածներ փլված են
Գյուղատեղի	12-17 դդ.	քաղաքից 0.5 կմ ամ, Գոլովինո թաղամասում, «Ցերկով թալա» վայրում, երգահանների հանգստյան տուն տանող ճանապարհին	<u>10.3/86</u>	Հ	ավերված
Գերեզմանոց	12-17 դդ.		<u>10.3/86.1</u>	Հ	միակ խաչքարը (13 դ.) Գոշ է տեղափոխել Ա. Հովսեփյանը, 1980- ական թթ.
Եկեղեցի	12-13 դդ.		<u>10.3/86.2</u>	Հ	ավերված
Գյուղատեղի	13-15 դդ.	քաղաքից 6 կմ ան, կինոգործիչների հանգստյան տուն և Պարզ լիճ տանող ճանապարհին, «Մոլոկանի տանձուտ» («Տանձուտի թալա») բացատում	<u>10.3/87</u>	Հ	
Գերեզմանոց	13-15 դդ.	գյուղատեղիի հվ մասում	<u>10.3/87.1</u>	Հ	ավերված
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/87.1. 1</u>	S	գյուղատեղիի միակ քանդակազարդ բեկորն է (վերնամաս)
Գյուղատեղի	13-17 դդ.	քաղաքից 8 կմ ան, Կինոգործիչների հանգստյան տնից 1 կմ ան, Պարզ լիճ տանող ճանապարհին, «Մորմոցի յալ» վայրում	<u>10.3/88</u>	S	ավերված
Գերեզմանոց	13-17 դդ.		<u>10.3/88.1</u>	S	պահպանվել են հատ ու կենտ տապանաքարեր
Գյուղատեղի	14-18 դդ.	քաղաքից 1 կմ հվ, «Խզակի թալա» («Խաչի փոս») վայրում	<u>10.3/89</u>	S	ավերված
Գերեզմանոց	14-18 դդ.	գյուղատեղիի ամ մասում	<u>10.3/89.1</u>	S	ավերված
Եկեղեցի	17-18 դդ.	գերեզմանոցում	<u>10.3/89.2</u>	S	ավերված
Գյուղատեղի	15-19 դդ.	քաղաքից 3.5 կմ ան, «Շլոբկուտի» անտառում, «Ղափարա»	<u>10.3/90</u>	S	ավերված

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
		հանդամասում			
Գերեզմանոց	15-19 դդ.		<u>10.3/90.1</u>	S	
Գյուղատեղի	17-18 դդ.	քաղաքային շուկայից 500 մ հվ-աե, «Ալոյի թալայում»՝ եղևնիների բացատում	<u>10.3/91</u>	S	ավերված
Գյուղատեղի	17-18 դդ.	քաղաքից 6 կմ հս-ամ, Աղստն գետի ձախ ափին, Դիլիջան-Վանաձոր խճուղուց 1 կմ ձախ, «Գերեզմանուտի յալ» բացատում	<u>10.3/92</u>	S	ավերված
Գերեզմանոց	17-18 դդ.	գյուղատեղիի հս եզրին	<u>10.3/92.1</u>	S	
Գյուղատեղի	17-18 դդ.	քաղաքից 8 կմ հվ-աե, «Ժանգոտ գյուղ» լճակի մոտ, «Օրդաքլվի» բացատում	<u>10.3/93</u>	S	ավերված
Գյուղատեղի	17-18 դդ.	քաղաքից 10 կմ հս-ամ, «Շիրկուտի ձոր» վայրում, Դիլիջան-Վանաձոր ճանապարհից 5-6 կմ աջ, անտառի մեջ, «Նովով» աղբյուրի մոտ	<u>10.3/94</u>	S	
Գերեզմանոց	ուշ միջնադար		<u>10.3/94.1</u>	S	
Գյուղատեղի «Աչաջրի թալա»	10-13 դդ.	քաղաքից 4 կմ հվ-աե	<u>10.3/95</u>	Հ	
Գյուղատեղի «Արաղանց տեղեր»	7-13 դդ.	քաղաքի աե եզրին, Աղստնի աջ ափի և Մյասնիկյան փողոցի միջև ընկած տարածքում, Պարզ լիճ տանող ճանապարհի վրա	<u>10.3/96</u>	Հ	ավերվել է 1950- ական թթ. քաղաքի ընդարձակման հետևանքով
Գերեզմանոց	7-13 դդ.		<u>10.3/96.1</u>	Հ	ավերված է, գյուղատեղիի կառուցապատմա ն ժամանակ խաչքարերը տեղափոխել են Մյասնիկյան փող. N 143 տան բակ
Խաչքար	12 դ.	Մյասնիկյան փող. N 143 տան բակում	<u>10.3/96.1. 1</u>	S	
Խաչքար	12 դ.	նույն տեղում	<u>10.3/96.1. 2</u>	S	
Խաչքար	13 դ.	նույն տեղում	<u>10.3/96.1. 3</u>	Հ	

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
Խաչքար «Մեսրոպ Մաշտոց»	7 դ.	նույն տեղում	<u>10.3/96.1.</u> <u>4</u>	Հ	ամրացված է պատվանդանին
Գյուղատեղի «Գեղատեղ»	13-17 դդ.	քաղաքից 7 կմ ամ, Ղազախ-Երևան գազատարի անտառամիջյան ճանապարհի երկու կողմում	<u>10.3/97</u>	Հ	ավերված
Գերեզմանոց	13-17 դդ.		<u>10.3/97.1</u>	Հ	կիսավեր
Եկեղեցի	13-14 դդ.		<u>10.3/97.2</u>	Տ	պահպանվել են հիմքերը
Գյուղատեղի «Գեղատեղ»	13-17 դդ.	քաղաքից 10 կմ հվ-աե, Աղստևի աջ ափին, Պարզ լիճ տանող ճանապարհից 2 կմ ձախ, կինոգործիչների հանգստյան տնից 3 կմ հվ- աե, «Ղազախ բեկ» վայրում	<u>10.3/98</u>	Տ	ավերված
Գերեզմանոց	13-17 դդ.	գյուղատեղիի հս եզրին, սարալանջին	<u>10.3/98.1</u>	Տ	ավերված
Եկեղեցի	13-14 դդ.	գերեզմանոցի մոտ	<u>10.3/98.2</u>	Տ	պահպանվել են հիմքերը, ներսը լցված է շարվածքի քարերով
Գյուղատեղի «Գոմաձոր»	5-17 դդ.	քաղաքի Թեղուտ թաղամասից 5 կմ հս-աե, Աղստևի աջ ափին, «Փիշիկ» գյուղատեղիից 2-3 կմ հս-ամ, անտառում	<u>10.3/99</u>	Հ	ավերված
Գերեզմանոց	5-17 դդ.	գյուղատեղիի հս մասում	<u>10.3/99.1</u>	Հ	
Խաչքար	7 դ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>1</u>	Տ	
Խաչքար	9-10 դդ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>2</u>	Տ	
Խաչքար	9-10 դդ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>3</u>	Տ	խրված է գետնի մեջ
Խաչքար	9-10 դդ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>4</u>	Տ	
Խաչքար	9-10 դդ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>5</u>	Տ	ընկած
Խաչքար	11-12 դդ.	եկեղեցու ամ կողմում	<u>10.3/99.1.</u> <u>6</u>	Հ	ընկած
Խաչքար	11-12 դդ.	եկեղեցու աե կողմում	<u>10.3/99.1.</u> <u>7</u>	Հ	
Խաչքար	12 դ.		<u>10.3/99.1.</u>	Հ	ընկած

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
			<u>8</u>		
Խաչքար	12 դ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>9</u>	Հ	ընկած
Խաչքար	12 դ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>10</u>	Հ	
Խաչքար	12 դ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>11</u>	Հ	
Խաչքար	12 դ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>12</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>13</u>	Հ	երկատված
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>14</u>	Հ	երկատված
Խաչքար	13 դ.	եկեղեցու ամ կողմում	<u>10.3/99.1.</u> <u>15</u>	Հ	ընկած
Խաչքար	13 դ.	եկեղեցու ամ կողմում	<u>10.3/99.1.</u> <u>16</u>	Հ	ստորին մասը քացակայուն
Խաչքար	13 դ.	եկեղեցու հս կողմում	<u>10.3/99.1.</u> <u>17</u>	Հ	երկատված
Խաչքար	13 դ.	մատուռի ամ կողմում	<u>10.3/99.1.</u> <u>18</u>	Հ	ընկած
Խաչքար	13 դ.	մատուռի հս-ամ կողմում	<u>10.3/99.1.</u> <u>19</u>	Հ	ընկած
Խաչքար	13 դ.	նախորդի մոտ	<u>10.3/99.1.</u> <u>20</u>	Հ	ընկած
Խաչքար	13 դ.	նախորդի մոտ	<u>10.3/99.1.</u> <u>21</u>	Հ	երկատված, ընկած
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>22</u>	Հ	ընկած
Խաչքար Սարգսի և այլոց	13 դ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>23</u>	Հ	երկատված, ընկած
Խաչքար	13-14 դդ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>24</u>	Հ	ընկած
Խաչքար	13-14 դդ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>25</u>	Հ	հենած է քարերին
Խաչքար	14-15 դդ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>26</u>	Տ	հենած է քարերին
Խաչքար	16-17 դդ.		<u>10.3/99.1.</u> <u>27</u>	Հ	
Եկեղեցի	5-6 դդ.		<u>10.3/99.2</u>	Հ	պահպանվել են հիմնապատերը
Մատուռ	5-6 դդ.		<u>10.3/99.3</u>	Հ	պահպանվել են հիմնապատերը
Գյուղատեղի	14-17 դդ.	Թեղուտ թաղամասից 1.5	<u>10.3/100</u>	Տ	ավերված

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
«Խաչքողագ»		կմ հվ-ան, Աղստևի աջ ափին, անտառում			
Գերեզմանոց	14-17 դդ.		<u>10.3/100.1</u>	S	
Գյուղատեղի «Խաչի հողեր»	12-15 դդ.	Շամախյան թաղամասի «Խաչի հողեր» վայրում	<u>10.3/101</u>	Հ	ավերված
Գերեզմանոց	12-15 դդ.		<u>10.3/101.1</u>	Հ	
Խաչքար թևավոր	8-9 դդ.	ընկած է մատուռի հս-ամ անկյան մոտ	<u>10.3/101.1</u> <u>.1</u>	Հ	աջ հորիզոնական խաչաթևեր կոտրված
Զիթհան	13-15 դդ.	մատուռից 100 մ հվ-ամ	<u>10.3/101.</u> <u>2</u>	Հ	ավերված, ուրվագծվում են հիմքերը
Մատուռ	վերակառ.19 դ.		<u>10.3/101.3</u>	S	
Խաչքար	15-16 դդ.	ազուցված է մատուռի հվ պատին, մուտքից վերև	<u>10.3/101.3</u> <u>.1</u>	Հ	ազուցվել է վերակառուցման ժամանակ, հորիզոնական դիրքով
«Գյուղատեղի Խաչուտ թալա»	12-13 դդ	քաղաքից 10-11 կմ ամ, Բլղան գետի վերին հոսանքի շրջանում	<u>10.3/102</u>	Հ	
Խաչքար	12-13 դդ.		<u>10.3/102.1</u>	Հ	արձանագիր, ջարդված
Խաչքար թևավոր	12-13 դդ.		<u>10.3/102.2</u>	Հ	
Գյուղատեղի «Կակուսի»	ուշ միջնադար	քաղաքից 5-6 կմ ամ, Վանաձոր տանող խճուղուց 500 մ ձախ, Աղստևի աջ ափին, երկու ձորակների միջակայքում	<u>10.3/103</u>	S	ավերված
Գերեզմանոց	13-17 դդ.	գյուղատեղիի աե եզրին	<u>10.3/103.1</u>	S	
Խաչքար	13 դ.		<u>10.3/103.1</u> <u>.1</u>	Հ	երկատված, ընկած
Մատուռ	17-18 դդ.		<u>10.3/103.2</u>	S	հիմնավեր
Գյուղատեղի «Մեծ թալա» («Ուռուտի թալա»)	17-18 դդ.	քաղաքից 3 կմ հվ, նույնանուն բացատում	<u>10.3/104</u>	S	ավերված
Գերեզմանոց	8-13 դդ.		<u>10.3/104.1</u>	S	ավերված
Գյուղատեղի «Պակատեղեր»	13-17 դդ.	քաղաքից 4 կմ ամ, անտառի բացատում	<u>10.3/105</u>	S	ավերված
Գյուղատեղի «Փիշիկ»	12-14 դդ.	քաղաքից 5 կմ հս-ան, Աղստև գետի ձախ ափին, Տուրեկույոզային դիսպանսերի տարածքում,	<u>10.3/106</u>	Հ	ավերվել է դիսպանսերի կառուցման ժամանակ

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
		անտառի մեջ			
Գերեզմանոց	12-14 դդ.		<u>10.3/106.1</u>	Հ	ավերված
Խաչքար	13-14 դդ.	մատուռից 10 մ ամ	<u>10.3/106.1</u> <u>.1</u>	Հ	
Խաչքար	13-14 դդ.	նախորդի մոտ	<u>10.3/106.1</u> <u>.2</u>	Հ	երկատված
Մատուռ	12-13 դդ.		<u>10.3/106.2</u>	Հ	ավերված
Գյուղատեղի «Փոքր Դիլի» («Պուճուր Դիլի»)	7-18 դդ.	քաղաքից («Իմպուլս» գործարանից) 2 կմ հվ-աե, Աղստն գետի աջ ափին, անտառի բացատում	<u>10.3/107</u>	Հ	ավերված
Գերեզմանոց	7-17 դդ.	գյուղատեղիի հվ մասում	<u>10.3/107.1</u>	Հ	կիսավեր
Խաչքար	7 դ.		<u>10.3/107.1</u> <u>.1</u>	Հ	
Խաչքար	12-13 դդ.		<u>10.3/107.1</u> <u>.2</u>	Հ	գլխավայր դրված է 12-13 դդ. մեկ այլ խաչքարի վրա
Խաչքար	12-13 դդ.		<u>10.3/107.1</u> <u>.3</u>	Հ	
Խաչքար	14-15 դդ.		<u>10.3/107.1</u> <u>.4</u>	Տ	պարզունակ
Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 2-1 հզ	Կալինինի փող.	<u>10.3/108</u>	Հ	հայտնաբերվել է 2003 թ.
Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 2-1 հզ	քաղաքի հվ մասում, Գոլովինո թաղամասից հս, «Խրտանոց» վայրում	<u>10.3/109</u>	Հ	ավերվել է Դիլիջան-Երևան մայրուղու կառուցման հետևանքով
Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 2-1 հզ	Թեղուտ թաղամասից 1.5 կմ հս-աե, «Տախտ» («Թաղթա») տեղամասում	<u>10.3/110</u>	Հ	տարածքի մի մասը մեղիորացված
Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 2-1 հզ	քաղաքից 3 կմ հս-աե, Աղստն գետի աջ ափին, Գոմաձոր տանող ճանապարհի եզրին	<u>10.3/111</u>	Տ	տարածքի մի մասը մնացել է վարելահողերի տակ
Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 2-1 հզ	քաղաքից 3 կմ հվ, «Մեծ թալա» գյուղատեղիի տարածքում	<u>10.3/112</u>	Հ	տարածքի մի մասը վերածվել է վարելահողերի
Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 2-1 հզ	քաղաքից 8 կմ հս-ամ, «Շլորկուտ» տանող ճանապարհին	<u>10.3/113</u>	Հ	կիսավեր
Դամբարանադաշտ «Ռեդկին-լագեր»	Ք.ա. 13-8 դդ.	քաղաքից 6 կմ հս-աե, Դիլիջան-Իջևան մայրուղուց 5 կմ հվ-աե,	<u>10.3/114</u>	Հ	ավերված

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
		Պարզ լիճ տանող ճանապարհի 1-ին կմ-ի վրա			
Եկեղեցի	17-18 դդ.	Շամախյան թաղամասում	<u>10.3/115</u>	S	
Խաչքար	12-13 դդ.	հենած է եկեղեցու հվ պատին	<u>10.3/115.1</u>	Հ	
Խաչքար	1221 թ.	ագուցված է եկեղեցու հվ պատին	<u>10.3/115.2</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	հենած է եկեղեցու ամ պատին	<u>10.3/115.3</u>	Հ	
Խաչքար	11-12 դդ.	ագուցված է «Իմպուլս» գործարանի հանգստյան տան ամ պատին, արտաքուստ	<u>10.3/116</u>	Հ	1986 թ. տեղափոխել են «Բախտիար» գյուղատեղիի գերեզմանոցից
Խաչքար	13 դ.	նախորդի կողքին	<u>10.3/117</u>	Հ	1986 թ. տեղափոխել են «Բախտիար» գյուղատեղիի գերեզմանոցից
Խաչքար	13-14 դդ.	«Դիլիջան» հանքային ջրերի գործարանից 200 մ հեռու, գետի աջ ափին, աղբյուրի մոտ	<u>10.3/118</u>	Հ	
Կամուրջ	19 դ.	քաղաքից 4 կմ աե, Գոշ գյուղ տանող նախկին ճանապարհին, Աղստև գետի վրա	<u>10.3/119</u>	S	միաթոփչք
Հուշաղբյուր	1935 թ.	քաղաքի մեջ, Գորկու փող. վրա՝ Գոլովինո տանող ճանապարհի աջ կողմում	<u>10.3/120</u>	S	
Հուշաղբյուր	1948-1949 թթ.	քաղաքի մեջ, Դիլիջան- Տաշիր ճանապարհի աջ կողմում	<u>10.3/121</u>	Հ	
Հուշաղբյուր Մատինովի	1880 թ., վերակառ. 1936 թ.	Մյասնիկյան փող.	<u>10.3/122</u>	S	կառ.՝ գինեվաճառ Մատինով
Հուշաղբյուր «Ոսկի աղբյուր»	19 դ.	Հակոբջանյան փող.	<u>10.3/123</u>	S	Դիլիջանի ամենահին աղբյուրն է, կառուցել են Գյուլզադյանները
Հուշարձան Երկրորդ	1975 թ.	քաղաքի ամ կողմում, Բլրի գազաթին	<u>10.3/124</u>	S	հեղ.՝ Ս. Մեհրաբյան, Խ.

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
աշխարհամարտում զոհվածներին					Վաթինյան
Հուշարձան Հայաստանում խորհրդային իշխանության հաստատման 50 ամյակին	1970 թ.	քաղաքի մեջ, Իջևան- Թբիլիսի և Դիլիջան- Վանաձոր ավտոճանապարհների խաչմերուկում, բարձունքի վրա	<u>10.3/125</u>	Հ	հեղ.՝ Խ. Վաթինյան, Ա. Թարխանյան, Ս. Ավետիսյան
Հուշարձան Մայիսյան ապստամբության մասնակիցներին	1982 թ.	Սյասնիկյան փող.	<u>10.3/126</u>	Տ	հեղ.՝ Ս. Ավետիսյան, Ա. Փարսյան
Մատուռ	10-12 դդ.	քաղաքի Գոլովինո թաղամասում, «Միկիտանի թալա» վայրում	<u>10.3/127</u>	Տ	պահպանվել են խորանի հատվածը, հս և ամ պատերը
Գերեզմանոց	10-15 դդ.	մատուռի մոտ	<u>10.3/127.1</u>	Տ	
Խաչքար Մամախաթունի	13-14 դդ.	մատուռի ամ կողմում	<u>10.3/127.1</u> <u>.1</u>	Հ	
Խաչքար	15 դ.	նախորդի մոտ	<u>10.3/127.1</u> <u>.2</u>	Տ	
Մատուռ	19 դ.	քաղաքից 7 կմ հս-աե, Շամախյան թաղամասի ֆերմաների մոտ	<u>10.3/128</u>	Տ	
Մատուռ Սբ. Սարգիս	18-19 դդ.	Շամախյան թաղամասի հվ-աե եզրին, բարձունքի վրա	<u>10.3/129</u>	Տ	կիսավեր
Գերեզմանոց	19-20 դդ.		<u>10.3/129.1</u>	Տ	
Խաչքար	11 դ.	ագուցված է մատուռի աե պատին, ներքուստ	<u>10.3/129.2</u>	Հ	արձանագիր
Խաչքար	11 դ.	մատուռում	<u>10.3/129.3</u>	Հ	
Խաչքար	13-14 դդ.	մատուռում	<u>10.3/129.4</u>	Հ	արձանագիր
Շենք Աղասի Խանջանի ամառանոցի	1936 թ.	Մ. Գորկու փող. 15 ա	<u>10.3/130</u>	Հ	վթարային, փլուզվել է 2013 թ
Շենք Գրադարանի	1974 թ.	Սյասնիկյան փող. 61	<u>10.3/131</u>	Տ	
Հուշարձան Խ. Աբովյանին	1976 թ.	գրադարանի մուտքի մոտ	<u>10.3/131.1</u>	Տ	
Հուշարձան Ղ. Աղայանին	1976 թ.	գրադարանի մուտքի մոտ	<u>10.3/131.2</u>	Տ	
Շենք «Դիլիջան» առողջարանի	1977 թ.	Գետափնյա փող 7	<u>10.3/132</u>	Հ	նախկինում՝ «Պապանինո» առողջարան

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
Շենք «Դիլիջան» հանքային ջրերի գործարանի	1949 թ.	քաղաքից մոտ 5 կմ հվ	<u>10.3/133</u>	Հ	
Շենք Երկրագիտական թանգարանի	1952 թ.	քաղաքի կենտրոնում	<u>10.3/134</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	թանգարանում	<u>10.3/134.1</u>	S	բերվել է «Տախտ» հանդամասից
Խաչքար Լույսի և Կիրակոսի	13-14 դդ.	թանգարանում	<u>10.3/134.2</u>	S	բերվել է «Տախտ» հանդամասից
Շենք «Լեռնային Հայաստան» առողջարանի	1959 թ.	Կամոյի փող. 141 բ	<u>10.3/135</u>	Հ	
Շենք Կինոգործիչների հանգստյան տան	1981 թ.	քաղաքից 2 կմ հեռավորության վրա, Պարզ լիճ տանող ճանապարհին	<u>10.3/136</u>	Հ	
Շենք Կոմպոզիտորների ստեղծագործական տան	1975 թ.	քաղաքից 8 կմ հեռու, Դիլիջան-Երևան մայրուղու վրա, «Հաղարծին» ռեստորանի դիմաց	<u>10.3/137</u>	Հ	
Շենք Հակատուրերկույրոգ ային հիվանդանոցի (Գյանջեյանի անվան)	1921-22 թթ.	քաղաքի ամ մասում, Դիլիջան-Իջևան մայրուղու ձախ կողմում	<u>10.3/138</u>	Հ	
Շենք Մանկական առողջարանի	1975 թ.	քաղաքից 2 կմ հս, «Թախտա» վայրում	<u>10.3/139</u>	Հ	
Շենք Մշակույթի տան	1972 թ.	Մյասնիկյան փող. 53	<u>10.3/140</u>	S	
Շենք Ռեդկինի ճամբարի	1890-ական թթ.	քաղաքի հս մասում, Դիլիջան-Իջևան հին ճանապարհի աջ կողմում	<u>10.3/141</u>	Հ	Դիլիջանի լեռնանցքի ճանապարհա- շինարար Ռեդկինի ճամբարի գլխավոր մասնաշենքն է
Շենք Տուրերկույրոգային հանրապետական հիվանդանոցի (Գ. Սաղյանի անվան)	1927 թ.	քաղաքի ամ մասում, Դիլիջան-Իջևան մայրուղու ձախ կողմում	<u>10.3/142</u>	Հ	
Շենք Տուրիստական	1969 թ.	Գետափնյա փող. 9	<u>10.3/143</u>	Հ	

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
հանգրվանի					
Շենք Քաղաքապետարան ի	1975 թ.	Սյասնիկյան փող. 55	<u>10.3/144</u>	S	
Վանական համալիր Մաթոսավանք	13 դ.	քաղաքից 3.5 կմ ամ, գետի աջափնյա անտառածածկ սարահարթի վրա, Զուխտակ վանքի դիմացի լեռնալանջին	<u>10.3/145</u>	Հ	կառ.՝ Հորդանան
Գավիթ	13 դ.	կից է եկեղեցուն ամ-ից	<u>10.3/145.1</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	ագուցված է գավթի աե պատին	<u>10.3/145.1</u> <u>.1</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	նախորդի մոտ	<u>10.3/145.1</u> <u>.2</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	նախորդի մոտ	<u>10.3/145.1</u> <u>.3</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	նախորդի մոտ	<u>10.3/145.1</u> <u>.4</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	նախորդի մոտ	<u>10.3/145.1</u> <u>.5</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	նախորդի մոտ	<u>10.3/145.1</u> <u>.6</u>	Հ	
Գերեզմանոց	միջնադար	համալիրի տարածքում	<u>10.3/145.2</u>	Հ	
Խաչքար Մխիթարի	1251 թ.	եկեղեցու հս պատի տակ, արտաքուստ	<u>10.3/145.2</u> <u>.1</u>	Հ	
Գրատուն	13 դ.	կից է գավթի հվ պատին	<u>10.3/145.3</u>	Հ	կիսավեր
Խաչքար	13 դ.	ագուցված է գրատան աե պատին, մուտքից հս	<u>10.3/145.3</u> <u>.1</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	նույն պատին, մուտքից վերև	<u>10.3/145.3</u> <u>.2</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	նախորդի մոտ	<u>10.3/145.3</u> <u>.3</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	նույն պատին, մուտքից հվ	<u>10.3/145.3</u> <u>.4</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	ագուցված է գրատան հվ պատին	<u>10.3/145.3</u> <u>.5</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	ագուցված է հվ պատին, խորշի մեջ	<u>10.3/145.3</u> <u>.6</u>	Հ	
Խաչքար	13 դ.	նույն պատին, խորշից վերև	<u>10.3/145.3</u> <u>.7</u>	Հ	
Եկեղեցի Սբ. Աստվածածին	1247 թ.		<u>10.3/145.4</u>	Հ	փոքր, թաղածածկ
Խաչքար	13 դ.	ագուցված է եկեղեցու ամ	<u>10.3/145.4</u>	Հ	

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարա նիշ	նշան .	հավելյալ նշումներ
Սանասարի		պատին, մուտքից հս (զավթի աե պատնե)	<u>.1</u>		
Վանական համալիր Ջուխտակ (Գիշերավանք, Պետրոսի վանք)	12-13 դդ.	Դիլիջանից 3 կմ հս-ամ, Խալ-Խալլու լեռան հվ անտառապատ լանջին, «Թթուջուր» աղբյուրից ոչ հեռու	<u>10.3/146</u>	Հ	
Գերեզմանոց	13-17 դդ.	համալիրի տարածքում	<u>10.3/146.1</u>	Հ	
Տապանաքար Խաչատուր վարդապետի	1250 թ.		<u>10.3/146.1</u> <u>.1</u>	Հ	հարթ
Տապանաքար Պողոսի	1610 թ.		<u>10.3/146.1</u> <u>.2</u>	Հ	օրորոցաձև
Եկեղեցի Սբ. Աստվածածին	1201 թ.		<u>10.3/146.2</u>	Հ	թաղածածկ, կառուցել է վանքի առաջնորդ Հայրապետը, ճարտ.՝ Սարգիս վարդապետ
Խաչքար	12 դ.	եկեղեցու ամ պատի մոտ, մուտքից հվ	<u>10.3/146.2</u> <u>.1</u>	Հ	ընդհանուր պատվանդանի վրա, երկատված
Խաչքար	13 դ.	նախորդից հվ	<u>10.3/146.2</u> <u>.2</u>	Հ	ընդհանուր պատվանդանի վրա
Խաչքար	13 դ.	եկեղեցու հվ-ամ անկյան մոտ	<u>10.3/146.2</u> <u>.3</u>	Հ	ընդհանուր պատվանդանի վրա
Խաչքար	13 դ.	եկեղեցու ամ պատի մոտ, մուտքից հս	<u>10.3/146.2</u> <u>.4</u>	Հ	ընդհանուր պատվանդանի վրա, երկատված
Խաչքար	13 դ.	նախորդից հս	<u>10.3/146.2</u> <u>.5</u>	Հ	
Եկեղեցի Սբ. Գրիգոր	12 դ. վերջ	Սբ. Աստվածածին եկեղեցուց 20 մ աե	<u>10.3/146.3</u>	Հ	կենտրոնագմբեթ
Խաչքար	13 դ.	եկեղեցու խորանում	<u>10.3/146.3</u> <u>.1</u>	Հ	ծառայում է իբրև վեմքար

4 ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՎՐԱ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ ԵՎ ՄԵՂՄԱՑՆՈՂ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ

Շինարարական աշխատանքները պետք է կատարել պահպանելով պետ. նորմերը, կանոնները, ստանդարտները, ինչպես նաև նախագծի տեխնիկական պայմանները: Բոլոր տիպի թաքնված աշխատանքների համար պետք է կազմել թաքնված աշխատանքների ակտ տեխնիկական հսկողություն իրականացնող մարմնի կողմից հաստատված:

Շին. հրապարակը կազմակերպելիս ղեկավարվել քաղաքաշինության, տեխնիկական և հրդեհային անվտանգության տեսչական մարմնի կողմից հաստատված դրույթներով, շին. հրապարակի հակահրդեհային անվտանգության պատասխանատվությունը կրում է անմիջապես շինարարության ղեկավարը կամ նրան փոխարինող անձը:

Հակահրդեհային անվտանգության միջոցառումները ապահովելու նպատակով տարածքում կնախատեսվի հրշեջ հիդրանտի տեղադրում:

Երեկոյան ժամերին դադարեցնել աղմկոտ աշխատանքների կատարումը:

4.2 Ռիսկերի գնահատում

Ներկայացվող գործունեության իրականացման ժամանակ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցությունները հիմնականում կապված են՝

- փորման բեռնման աշխատանքների,
- հողային զանգվածների տեղափոխման,
- շինարարական տեխնիկայի շահագործման,
- ջրամեկուսացման համար օգտագործվող նյութերի օգտագործման,
- բետոնային աշխատանքների հետ:

Թվարկված աշխատանքների ազդեցությունը նվազեցնելու նպատակով նախատեսված են բնապահպանական միջոցառումներ, որոնք ներառված են բնապահպանական կառավարման պլանում:

Սույն հայտում բերված են հիմնական բնապահպանական միջոցառումները ըստ ազդեցության ուղղությունների:

4.3 Արտանետումների աղբյուրները

Ներկայացվող աշխատանքների կատարման ընթացքում հիմնական ռիսկերը կապված են արտանետումների հետ, որոնց ցանկը բերված է ստորև՝

- փոշու արտանետումներ հիմքերի փորման ընթացքում
- ցեմենտի փոշու արտանետումներ, տարածքում նախատեսվող բետոնահանգույցից
- դիզելային վառելիքի արտանետումներ շինարարական տեխնիկայի շահագործման ժամանակ:

4.4 Բնապահպանական միջոցառումների ընդհանուր նկարագրություն

4.4.1 Մթնոլորտային օդ

Օդային ավազանը աղտոտումից պահպանելու համար նախատեսված են՝

- կառուցապատման ենթակա տարածքը ցանկապատել
- շինությունների ծածկում անթափանց թաղանթով, համապատասխան բարձրության
- շինարարական աշխատանքների /փոշի առաջացման աշխատանքներ/ ընթացքում անհրաժեշտ է իրականացնել ջրցան,
- պարբերաար ստուգել շինարարական տեխնիկայի և փոխադրամիջոցների տեխնիկական վիճակը և իրականացնել կարգադրում:
- շինարարական նյութերի (հատկապես սորուն շինարարական նյութերի դեպքում, ինչպիսիք են ավազը, խիճը, հողը և այլն) տեղափոխումը պետք է իրականացվի փակ ծածկով մեքենաներով.
- իրականացնել շինտեխնիկայի անվադողերի լվացում շինհրապարակից դուրս գալուց առաջ
- սորուն նյութերի պահեստները ծածկել համապատասխան բարձրությամբ թաղանթով, ինչը կանխարգելում է փոշու տարածումը:

4.4.2 Ջրային ռեսուրսներ

Ջրային ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման նպատակով նախատեսվել են հետևյալ միջոցառումները.

- ջրցանի ծավալները հաշվարկվում են այնպես, որ չառաջանան մակերևութային հոսքեր և ջուրը բավականացնի միայն փոշենստեցման համար,
- տարածքի հոսքերը կմիավորվեն մեկ բակային ցանցում և կմիացվեն սելավային ջրացանցին:
- անձրևների ժամանակ առաջացող շինարարական հոսքաջրերը կուղորդվեն պարզարան: Անձրևաջրերի նստեցման պարզարանը գտնվում է շինարարական հրապարակին կից, իրենից ներկայացնում է պլաստմասե 25խմ ծավալով տարողություն, որի ծավալը ընտրվել է հաշվի առնելով, որ շինարարական աշխատանքները միաժամանակ կիրականացվեն 1000քմ մակերեսով տարածքի վրա: Պարզարանում տեղի է ունենում մեխանիկական նստեցում, պարզեցված ջուրը կօգտագործվի տարածքի ջրցանման համար, իսկ փոքր քանակներով նստվածքը կհեռացվի որպես շինադբ:
- Կանաչապատ տարածքների ոռոգումը կիրականացվի ավտոցիստեռներով, պայմանագրային հիմունքներով:

4.4.3 Հողային ռեսուրսներ

Նախատեսվող գործունեության նախագիծը ենթադրում է նաև հիմքերի փորման աշխատանքների իրականացում: Ե/բ հիմքերի տեղադրման համար կատարվելու է մոտ 25000 խմ ընդհանուր ծավալով փորման աշխատանքներ հանվող 20000 խմ ծավալով զանգվածը կտեղափոխվի Դիլիջանի քաղաքապետարանի կողմից օրենքով սահմանված կարգով հատկացված վայր, մնացած մասը՝ կարճաժամկետ կապակի շինարարական հրապարակում և կօգտագործվի որպես հետլիցք:

Հողային ռեսուրսների պահպանության համար նախատեսվում են.

- Շինարարական նյութերը կտեղադրվեն բետոնապատ մակերեսի վրա,
- Հողի բերրի շերտը պահպանելու նպատակով նախատեսվում է առաջնորդվել ՀՀ կառավարության 08.09.2011թ.-ի թիվ 1396-Ն որոշմամբ հաստատված Հողի բերրի շերտի օգտագործման կարգով և 02.12.2017թ.-ի թիվ N1404 որոշմամբ, մասնավորապես նախատեսել հետևյալ միջոցառումները.
 - Հողի բերրի շերտը հանել և պահպանել ծածկված վիճակում՝ բացառելով շինարարական աշխատանքների հետևանքով դրա աղտոտումը:
 - Հողային աշխատանքների կատարման ընթացքում չօգտագործված հողի հանված բերրի շերտն անմիջապես դարսվում է լայնակույտերով:
 - Լայնակույտերի բարձրությունը և ձևը պետք է բացառի հողատարման գործընթացների զարգացումը:
 - Եթե հողի հանված բերրի շերտը նախատեսվում է պահել 2 տարին գերազանցող ժամկետով, ապա, ողողումը և հողմատարումը կանխելու համար, լայնակույտերի մակերևույթն ու թեքությունները ամրացվում են խոտացանքով կամ այլ եղանակներով: Թույլատրվում է լայնակույտի թեքությունների վրա ցանքսը կատարել հիդրոեղանակներով:
 - Հողի հանված բերրի շերտը լայնակույտերում կարող է պահվել մինչև 20 տարի:
 - Լայնակույտերը տեղադրվում են գյուղատնտեսության համար ոչ պիտանի տեղամասերում կամ ցածր արդյունավետություն ունեցող հանդակներում՝ բացառելով լայնակույտերի ջրածածկումը, աղակալումը, արդյունաբերական թափոններով և կոշտ առարկաներով, քարերով, խճով, ճալաքարով ու շինարարական աղբով աղտոտումը:
- Շինարարական սարքավորումներից նավթանյութերի արտահոսքի հավանականությունը նվազեցնելու նպատակով, անհրաժեշտ է, որ այդ տարածքներում ապահովվի սարքավորումների և մեքենաների պատշաճ տեխնիկական վիճակ:
- Այն հատվածներում, որոնք նախատեսված են շինարարական տեխնիկայի տեխնիկական սպասարկման և կայանման համար պետք է տեղադրել ավագ կամ մանրախիճ: Այն դեպքերում, երբ մեքենաներից և սարքավորումներից կլինի վառելիքի և/կամ քսայուղերի արտահոսք, ապա պետք է փոված ավազը կամ մանրախիճը տեղափոխել համապատասխան աղբավայր և այն փոխարինել նորով:

- աշխատանքների ավարտից հետո կմաքրվեն բոլոր տարածքները և առաջացած թափոնները կտեղափոխվեն ինքնակառավարման մարմնի կողմից հատկացված աղբավայր,
- տարածքը կբարեկարգվի և կմաքրվի շինաղբից:

4.4.4 Արտակարգ իրավիճակների պատրաստվածությունը

Շինարարական աշխատանքների ընթացքում հնարավոր արտակարգ իրավիճակներն են՝

- Հրդեհի առաջացումը
- Հեղուկ նյութերի արտահոսքը
- Աշխատողների վնասվածքները
- Շահագործվող տեխնիկայի հետ վթարները:

Արտակարգ իրավիճակներին արագ արձագանքելու համար նախատեսված են հետևյալ միջոցառումները՝

• Մինչ աշխատանքների սկիզբը ոլոր աշխատողները, այդ թվում նաև վարորդները, անցնում են հրահանգավորում ըստ աշխատանքի անվտանգության կանոնների: Հրահանգավորումը իրականացնում է աշխատանքների ղեկավարը:

• Մինչ աշխատանքների սկիզբը շինարարական հարթակը և տրանսպորտային միջոցները հազեցվում են հրդեհաշիջման առաջնային միջոցներով ու դեղարկղիկով, իսկ աշխատողներն անցնում են դրանց ճիշտ օգտագործմանն, ինչպես նաև առաջին բուժօգնության ցուցաբերմանն ուղղված հրահանգավորում:

• Հեղուկ նյութերը տեղափոխվելու են շինարարական հարթակ օգտագործումից առաջ և պահվելու են հատուկ տակդիրների վրա՝ հնարավոր արտահոսքերը բացառելու համար:

• Բոլոր աշխատողներին տրվելու են անհատական պաշտպանության միջոցներ: Հնարավոր վնասվածքների դեպքում տուժածին կցուցաբերեն առաջին բուժօգնության, ապա, անհրաժեշտության դեպքում, կտեղափոխվի քաղաքի մոտակա բժշկական հաստատությունը:

Ըստ նախնական գնահատման, ապահովվելով նշված միջոցառումների պատշաճ մակարդակով իրականացումը, կարելի է արտակարգ իրավիճակների ռիսկը հասցնել նվազագույնի, իսկ առաջացման դեպքում արագ և արդյունավետ հակազդել դրանց:

4.4.5 Հակահրդեհային միջոցառումներ

ա) մշտապես իրականացնել շինարարական հրապարակի, բաց պահեստների հակահրդեհային միջոցառությունների ժամանակին մաքրում հրդեհավտանգ թափոններից և աղբից, քանի որ հակահրդեհային միջոցառությունները չեն կարող օգտագործվել նյութերի, սարքավորումների, տարաների պահեստավորման, ավտոտրանսպորտային տեխնիկայի կայանման համար,

բ) հրդեհաշիջման համար նախատեսված ջրաղբյուրների ճանապարհները և անցումները պետք է միշտ ազատ լինեն, շինարարության ընթացքում ճանապարհների փակման դեպքում, ջրային աղբյուրներին մոտենալու կամ այդ հատվածով անցնելու նպատակով տեղադրել շրջանցման ուղղությունը ցույց տվող ցուցանակներ,

գ) շինարարական աշխատանքների տեղամասերում տեղադրել հրդեհաշիջման սկզբնական միջոցներ, փակցնել հակահրդեհային անվտանգության պաստառներ, հրդեհների մասին ուղեցույց-հիշեցումներ և այլն:

դ) անբարենպաստ օդերևութաբանական պայմանների ժամանակ թույլ չտալ շինարարական տեխնիկայի գերբեռնված աշխատանք, խստորեն հետևել տեխնոլոգիայի ընթացակարգին, անդորրի պայմաններում դադարեցնել շինարարական տեխնիկայի աշխատանքը:

4.4.6 Աղմուկ և թրթռում

Աշխատատեղերում աղմուկի և թրթռումների մակարդակը պետք է համապատասխանի ՀՀ օրենսդրական նորմերին և մակարդակների չափագրումներ կիրականացվեն ազդակակիր անձանց համապատասխան բողոքի դեպքում:

Աղմուկի մակարդակը նվազեցնելու համար նախատեսվում է՝

- խուսափել շինարարական գործողություններից, մեքենաների և սարքավորումների կայանելուց զգալուն ազդակակիրների հարևանությամբ, ինչպիսիք են մասնավոր բնակելի տները, փոքր բիզնեսի կետերը, այլ հասարակական շենքերը;
- Աղմկահարույց աշխատանքներն հնարավորինս իրականացնել օրվա ցերեկային ժամերին:
- շինարարական աշխատանքները և տրանսպորտի տեղաշարժը կազմակերպել ցերեկային ժամերին,
- շինարարական աշխատանքներում ներգրավել ժամանակակից աղմուկի առաջացման ցածր ցուցանիշներ ունեցող տեխնիկական միջոցներ, ինչպես նաև դրանք շահագործել տեխնիկական նորմալ վիճակում:
- պարբերաար ստուգել և կարգադրել տեխնիկական միջոցների և ավտոտրանսպորտի շարժիչները, բացառել անսարք վիճակում գտնվող մեքենաների օգտագործումը
- շինարարական տեխնիկական միջոցների ընտրության ժամանակ հատուկ ուշադրություն դարձնել դրանց աղմուկի մակարդակին:
- Բոլոր մեքենաները պետք է ապահովված լինեն համապատասխան խլացուցիչներով:

4.4.7 Թափոնների կառավարում

Բնակելի համալիրի կառուցման ընթացքում թափոնների ճիշտ կառավարման համար կարևոր են հետևյալ միջոցառումների իրականացումը.

- Թափոնների հավաքման վայրերը և հեռացման ուղիները պետք է նախապես որոշված լինեն շինարարության արդյունքում գոյացող թափոնների բոլոր հիմնական տեսակների համար:
- Շինարարական աղբը պետք է պատշաճ կերպով հավաքվի և հեռացվի արտոնագիր ունեցող աղբահավաքների կողմից
- Հնարավորության դեպքում կապալառուն կարող է պիտանի թափոնները կրկնակի օգտագործել
- Անհրաժեշտ է մշակել և իրականացնել վտանգավոր նյութերի հետ անվտանգ կերպով վարվելու և պահեստավորելու ընթացակարգերը:
- Անհրաժեշտ է նշանակել արտակարգ իրավիճակների համար պատասխանատու անձ, ով մշտապես ներկա կգտնվի շին. հրապարակում:
- Վտանգավոր Արտահոսքերի դեպքում, անմիջապես կլանիչ նյութով պետք է մաքրել առաջացած հետքերը

Բնակելի համալիրի կառուցման ընթացքում առաջացող շինարարական աղբն ամբողջությամբ տեղափոխվելու է տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից հատկացված վայր:

4.4.8 *Տարածքի բարեկարգում կանաչապատում*

Նախագծով նախատեսված շինարարական աշխատանքների ավարտից հետո կառուցապատումից ազատ տարածքը կբարեկարգվի և կկանաչապատվի:

Ընդհանուր 6335.8 քմ կանաչապատման ենթակա տարածքում կտնկվի մոտ 220 եղևնի, թփեր և կիրականացվի 6000 քմ սիզամարգի ցանքս: Նախատեսվող կանաչապատման տեսակային և քանակական ցուցանիշները վերջնական կհստակեցվեն աշխատանքային նախագիծը համայնքի համաձայնեցմանը ներկայացնելուց հետո:

Կանաչապատման աշխատանքներն կիրականացվեն ՀՀ կառավարության 08.02.2018թ. N108–Ն որոշման համապատասխան:

Կանաչապատ տարածքների ոռոգումն ջուրը կմատակարարվի ավտոցիստերով, պայմանագրային հիմունքներով: Ծառատեսակների համար կնախատեսվի կաթիլային ոռոգման համակարգ:

Այն տեղամասերում, որոնք ենթակա են հնարավոր ազդեցության, տնկված ծառաթփուտային բուսականության բարձր աճը և կաչողականությունն ապահովելու նպատակով նախատեսվում է իրականացնել մոնիթորինգ:

4.4.9 ԿԵՆՍԱԲԱԶՄԱԶԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- Բուսականության պահպանում և կառավարում;
- Անհրաժեշտ է պարբերաբար իրականացնել ազդեցության ենթարկված բուսականության ջրցանման միջոցառումներ՝ բուսականության վրա նստած փոշին հեռացնելու նպատակով:

- Անհրաժեշտ է ապահովել տարածքում առկա բուսականության (եթե առկա են) ոռոգման միջոցառումները շինարարության ընթացքում:
- Անհրաժեշտ է բացառել տարածքում այն ծառերի և թփերի հատումը, որոնք նախագծի համաձայն ազդեցության չեն ենթարկվում:

Բոլոր բնապահպանական միջոցառումները ներառված են շինարարության նախահաշվի մեջ և կիրականացվեն շինարարական կազմակերպության կողմից:

5 ՄՇՏԱՂԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՊԼԱՆ

Բնակելի համալիրի շինարարական աշխատանքների իրականացման ընթացքում նախատեսվում է իրականացնել շրջակա միջավայրի վրա բացասական ազդեցության կանխարգելման/մեղմացմանն ուղղված հետևյալ մշտադիտարկումները.

1. Մթնոլորտային օդ կատարվող աղտոտող նյութերի (փոշի, CO, NOx և այլն) արտանետումների որակական և քանակական պարամետրերի պարբերական չափումներ, ամիսը մեկ անգամ հաճախականությամբ:
2. Փոշենստեցման նպատակով նախատեսվում է իրականացնել տարածքի ջրցանում տարվա շոգ և չոր եղանակներին, օրեկան 2-3 անգամ:
3. Օգտագործված մեքենայական յուղերով ու քսայուղերով հողերի հնարավոր աղտոտումից խուսափելու նպատակով հողերի աղտոտվածության մշտադիտարկումներ՝ երեք ամիսը մեկ հաճախականությամբ
4. Աղմուկի և թրթռումների մշտադիտարկումներ՝ ամիսը մեկ անգամ հաճախականությամբ

Բնապահպանական միջոցառումների համար ամբողջ շինարարության ընթացքում նախատեսվում է մասնահանել 2520000 դրամ:

Մշտադիտարկում և բնապահպանական միջոցառումներ, շին. փուլ/ դրամ		
Տարածքի ջրցան փոշեգոյացումը կանխելու նպատակով	300000	300000
Մթնոլորտային օդ կատարվող աղտոտող նյութերի (փոշի, CO, NOx) արտանետումների չափումներ, ամիսը մեկ հաճախականությամբ:	36x45000	1620000
Աղմուկի և թրթռումների մշտադիտարկումներ՝ երեք ամիսը մեկ հաճախականությամբ:	12x25000	300000
Կենսաբազմազանության մշտադիտարկում	12*25000	300000
Ամբողջ շինարարության համար		2520000

ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ՌԻՍԿԵՐԸ ՄԵՂՄԱՑՆՈՂ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ	ՊԱՐԱՄԵՏՐԵՐ	ՄԵՂՄԱՑՆՈՂ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ՍՏՈՒԳԱԹԵՐԹԻԿ
Ընդհանուր դրույթներ	Նախագգուշացումներ և աշխատողների անվտանգություն	(a) Շինարարության և շրջակա միջավայրի անվտանգությունը վերահսկող մարմինները և համայնքը պետք է նախագգուշացված լինեն սպասվող գործընթացների վերաբերյալ (b) Շինարարության համար անհրաժեշտ բոլոր պահանջվող թույլտվությունները ձեռք են բերվել (c) Կապալառու և պաշտոնապես համաձայնել է, որ աշխատանքները կիրականացվեն ապահով և կարգապահ՝ նվազագույնի հասցնելով ազդեցությունը հարևան տնտեսությունների և շրջակա միջավայրի վրա: (d) Աշխատողների անհատական պաշտպանության միջոցները պետք է համապատասխանեն ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված չափանիշներին (մշտապես սաղավարտների կիրառում, անհրաժեշտության դեպքում դիմակներ և պաշտպանիչ ակնոցներ, պաշտպանիչ հագուստ և կոշիկներ) (e) Շինհրապարակում տեղադրվող համապատասխան տեղեկատվական վահանակները աշխատողներին կիրառել են հիմնական կանոնների և նորմերի վերաբերյալ:
Շինարարական աշխատանքներ	Օդի որակ	(a) Շինաշխատանքների իրականացման ընթացքում հատուկ տարողություններ կկիրառվեն շինարարական աղբի հեռացման համար՝ Նշված տարողությունները պետք է պահպանվեն տարածքում և անընդհատ ցողվեն ջրով՝ թափոններից գոյացած փոշու քանակը նվազեցնելու նպատակով (b) Շրջակա տարածքները (մայթերը, ճանապարհները) պետք է զերծ պահվեն շինարարական աղբից՝ փոշին նվազագույնի հասցնելու նպատակով (c) Շինարարական տրանսպորտային միջոցների պարապուրդ շինհրապարակում չի թույլատրվի:
	Աղմուկ	(a) Շինարարական աշխատանքներից գոյացած աղմուկը կսամանափակվի թույլատրված ժամերի միջակայքում (b) Շինարարական աշխատանքների ընթացքում շարժիչների, օդի կոմպրեսորների և էլեկտրականությամբ սնվող սարքերը պետք է ծածկվեն:
	Թափոնների կառավարում	(a) Թափոնների հավաքման վայրերը և հեռացման ուղիները պետք է նախապես որոշված լինեն շինարարության արդյունքում գոյացող թափոնների բոլոր հիմնական տեսակների համար: (b) Շինարարության արդյունքում գոյացող թափոնները պետք տարանջատվեն ընդհանուր աղբից և կենցաղային թափոններից դեռ շինհրապարակում և ըստ առաջացման տեղափոխվեն հատուկ հատկացված աղբավայր: (c) Շինարարական աղբը պետք է պատշաճ կերպով հավաքվի և հեռացվի արտոնագիր ունեցող աղբահավաքների կողմից (d) Թափոնների հեռացման վերաբերյալ գրառումներ պետք է կատարվեն որպես ապացույց, որ թափոնների կառավարումը կատարվում է պատշաճ կերպով, նախատեսվածին համաձայն (e) Հնարավորության դեպքում կապալառու կարող է պիտանի թափոնները բազմանվազ օգտագործել
Կեղտաջրերի հեռացում	Ջրի որակ	(a) Շինարարական անձնակազմը կօգտվի գոյություն ունեցող կենցաղային միջոցներից, կոյուղաջրերի հեռացումը շինհրապարակից պետք է իրականացվի ընդհանուր կոյուղու համակարգի միջոցով,

		(b) Շինարարական տրանսպորտային միջոցները և սարքավորումները պետք է լվացվեն շինհրապարակից դուրս , համայնքում գործող մասնագիտացված կետերում:
Հետիոտների և երթևեկության ապահովություն	Շինարարական աշխատանքների հետևանքով հետիոտներին կամ հանրային տրանսպորտին սպառնացող ուղղակի կամ անուղղակի վտանգներ	(a) Շինարարության ազգային նորմերի համաձայն կապալառուն պետք է ապահովի պատշաճ անվտանգություն և շինարարությանն առնչվող երթևեկության կարգավորում, ինչը ներառում է, բայց չի սահմանափակվում հետևյալով. ▪ պարզ տեսանելի ցուցանակներ, զգուշացնող նշաններ շինհրապարակում հանրությանը պոտենցյալ վտանգների մասին նախազգուշացնելու համար, պետք է առկա լինեն պատնեշներ և շրջանցող ուղիներ ▪ Անձնակազմի կրթման համակարգ և երթևեկության կառավարման համակարգ, հատկապես՝ շինհրապարակ մուտք գործելու և հարակից տարածքում ծանր տրանսպորտի համար: Հետիոտների համար անվտանգ անցումներ երթևեկության զոնայում: ▪ Համապատասխանեցնել աշխատանքային ժամերը երթևեկության ակտիվության հետ, խուսափել ակտիվ երթևեկությունից՝ մարդկանց ակտիվ տեղաշարժի ժամերին: ▪ Երթևեկության ակտիվ կառավարում շինհրապարակում փորձված և երևացող անձնակազմի կողմից, եթե վերջինս անհրաժեշտ է մարդկանց ապահով և հարմար անցուղարձի համար. ▪ Պետք է ապահովվի ապահով և շարունակական մոտեցում դեպի գործող գրասենյակային շինությունները, խանութները և բնակելի շինությունները շինարարական աշխատանքների ընթացքում - կատարել կանաչապատ-ման/բարեկարգման աշխատանքները՝ համաձայն նախագծի բարեկարգման պլանների; - ձեռնարկել տնկված թփերի և խոտածածկի պահպանումը և մոնիտորինգը՝ բուսականության բարձր աճն ապահովելու համար - Աշխատատեղերում աղմուկի և թրթռումների մակարդակը պետք է համապատասխանի ՀՀ օրենսդրական նորմերին և մակարդակներիչափագրումներ կիրականացվեն ազդակակիր անձանց համապատասխան բողոքի դեպքում - Անհրաժեշտ է խուսափել շինարարական գործողություններից, մեքենաների և սարքավորումների կայանելուց զգայուն ազդակակիրների հարևանությամբ, ինչպիսիք են մասնավոր բնակելի տները, փոքր բիզնեսի կետերը, այլ հասարակական շենքերը, - Աղմկահարույց աշխատանքները անհրաժեշտ է հնարավորինս իրականացնել օրվա ցերեկային ժամերին, - Բոլոր մեքենաները պետք է ապահովված լինեն համապատասխան խլացուցիչներով: - Անհրաժեշտ է բացառել անսարք վիճակում գտնվող մեքենաների օգտագործումը;
Տարածքի բարեկարգում/ կանաչապատում		
Աղմուկի և թրթռումների կառավարում		

Թափոնների կառավարում	Շին աղբի տեղադրում անհամապատասխան վայրերում; Վառելիքի, յուղի կամ այլ թունավոր նյութերի արտահոսքի պատճառով հնարավոր է վտանգավոր նյութերի թափանցում հողի մեջ	- Թափոնների հավաքման վայրերը և հեռացման ուղիները պետք է նախապես որոշված լինեն շինարարության արդյունքում գոյացող թափոնների բոլոր հիմնական տեսակների համար: - շինարարության արդյունքում գոյացող թափոնները պետք տարանջատվեն ընդհանուր աղբից և կենցաղային թափոններից դեռ շինհրապարակում և ըստ առաջացման տեղափոխվեն հատուկ հատկացված աղբավայր: - Շինարարական աղբը պետք է պատշաճ կերպով հավաքվի և հեռացվի արտոնագիր ունեցող աղբահավաքների կողմից - Թափոնների հեռացման վերաբերյալ գրառումներ պետք է կատարվեն որպես ապացույց, որ թափոնների կառավարումը կատարվում է պատշաճ կերպով, նախատեսվածին համաձայն - Հնարավորության դեպքում կապալառուն կարող է պիտանի թափոնները կրկնակի օգտագործել - Անհրաժեշտ է մշակել և իրականացնել վտանգավոր նյութերի հետ անվտանգ կերպով վարվելու և պահեստավորելու ընթացակարգերը Անհրաժեշտ է նշանակել արտակարգ իրավիճակների համար պատասխանատու անձ, ով մշտապես ներկա կգտնվի շին. հրապարակում; - Արտահոսքերի դեպքում, անմիջապես կլանիչ նյութով պետք է մաքրել առաջացած հետքերը հողի հնարավոր աղտոտումը կանխելու համար;
Կենսաբազմազանություն	Ծառաթփային բուսականության վրա	- Բուսականության պահպանում և կառավարում Անհրաժեշտ է պարբերաբար իրականացնել ազդեցության ենթարկված բուսականության ջրցանման

	ազդեցություն	միջոցառումներ՝ բուսականության վրա նստած փոշին հեռացնելու նպատակով: - Անհրաժեշտ է ապահովել տարածքում առկա բուսականության (եթե առկա են) ոռոգման միջոցառումները շինարարության ընթացքում: - Անհրաժեշտ է բացառել տարածքում այն ծառերի և թփերի հատումը, որոնք նախագծի համաձայն - ազդեցության չեն ենթարկվում
	Կենդանական աշխարհի վրա ազդեցություն	- Կենդանական աշխարհի պահպանում և կառավարում - Հողային կամ շինարարական աշխատանքների ժամանակ հայտնաբերված կենդանական աշխարհի բնադրավայրերի և/կամ միգրացիոն ուղիների դեպքերը գրանցվեն, տեղեկատվությունը տրամադրվի պատասխանատու մարմիններին, որոշումներ կայացվեն դրանց պահպանմանը կամ փոփոխմանն ուղղված միջոցառումների վերաբերյալ

ՄՈՆԻԹՈՐԻՆԳԻ /ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ/ ՊԼԱՆ

Գործողություն	Նվազեցնող միջոցառումներ	Որտեղ իրականացնել	Ինչպես իրականացնել	Ժամանակամիջոց	Կատարող
Շինանյութերի մատակարարում	Շինանյութերի գնում արտոնագրված մատակարարներից	Մատակարարի հիմնարկում կամ պահեստում	Փաստաթղթերի ստուգում	Մատակարարման պայմանագրերը կնքելու ընթացքում	Կապալառու
Շինանյութերի և թափոնների տեղափոխում Շինարարական տեխնիկայի տեղաշարժ	- Մեքենաների և տեխնիկայի համապատասխան տեխնիկական վիճակի ապահովում - Բեռնատարների բեռնվածության սահմանափակում - հերթականության ապահովմամբ - Տեղափոխումների ժամանակացույցի և երթուղիների պահպանում	- Շինհրապարակ - Շինանյութերի և աղբի տեղափոխման երթուղիներ	Շինհրապարակ տանող ճանապարհների ստուգում	Աշխատանքային ժամերին և դրանցից դուրս անսպասելի ստուգումների իրականացում	Կապալառու
Շինարարական	- Մեքենաների և տեխնիկայի	Մասնագիտացված	Գործընթացների	Մեխանիզմների	Կապալառու

տեխնիկայի շահագործում տեղամասում	լվացումը պետք է կատարվի շինհրապարակից դուրս , համայնքում գործող մասնագիտացված կետերում - Տեխնիկական միջոցների վառելիքի լիցքավորումը և յուղումը պետք է իրականացվի շինհրապարակից դուրս լցակայաններում կամ սպասարկման կետերում	կետ	գործունեության ստուգում	շահագործման ընթացքում	
Հողային աշխատանքներ	- Հանված հողերը հեռացվում են համայնքի կողմից հատկացված վայր	Շինհրապարակ	Գործընթացների ստուգում	Հողային աշխատանքների ընթացքում	Կապալառու
Իներտ շինանյութերի գնում	- Շինանյութերի գնում վստահելի մատակարարներից	Իներտ նյութերի պահեստ	Փաստաթղթերի ստուգում Գործընթացների ստուգում	Մատակարարմ ան ընթացքում	Կապալառու, մատակարա ր
Կենցաղային աղբի առաջացում	- Աղբամանների տեղադրում շինարարական հրապարակում - համայնքի թույլտվություն աղբի մշտական տեղակայման վերաբերյալ	Շինհրապարակ	Արտաքին գնում	Շինարարության ողջ ընթացքում	Կապալառու, քաղաքապե- տարանի վերահսկողո ւ-թյուն
Աշխատանքի անվտանգություն	- Անձնակազմի ապահովում արտահագուստով և անձնական պաշտպանիչ միջոցներով - Շինարարության կանոնների և անձնական պաշտպանության նորմերի խստիվ պահպանություն	Շինհրապարակ	Ստուգման գործընթացներ	Աշխատանքների ողջ ընթացքում	Կապալառու, պատվիրատ ու
Տարածքի	Տեղանքին բնորոշ ծառափայլին	Կառուցապատվող	Կանաչապատմա	Շինարարության	Կապալառու

Կանաչապատում, բարեկարգում	բուսականության Թփերի և այլ բուսականության նորմալ աճ	հողամաս	և բոլոր տեղամասերը Արտաքին զննում	Ավարտին	
Վտանգավոր նյու- թերի և թափոնների կառավարում	վառելիքի, յուղերի և այլ թունավոր նյութերի պատահական կամ մշտապես տեղի ունեցող արտահոսքեր	Շինհրապարակ	Արտաքին զննում	Շինարարության ընթացքում	Կապալառու,

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Մթնոլորտային արտանետումների գույքագրման ձեռնարկ, ЕМЕР/ЕЕА, 2009:
2. СН 245-71. Санитарные нормы проектирования промышленных предприятий.
3. СНиП 1.02.01-85 Инструкция о составе, порядке разработки, согласования и утверждения проектно-сметной документации на строительство предприятий, зданий и сооружений.
4. СНиП 2.04.02-84. Водоснабжение. Наружные сети и сооружения.
5. Сборник методик по расчету выбросов в атмосферу загрязняющих веществ различными производствами, Госкомгидромет, Ленинград, 1986.
6. Инструкция о порядке рассмотрения, согласования и экспертизы воздухоохраных мероприятий и о выдаче разрешений на выброс загрязняющих веществ в атмосферу по проектным решениям, ОНД-84-Н.
7. Укрупненные нормы водопотребления и водоотведения для различных отраслей промышленности, Стройиздат, Москва, 1982г.
8. Временное методическое пособие по расчету выбросов от неорганизованных источников в промышленности строительных материалов, МИНПРОМСТРОЙ СССР, Москва 1984г.
9. Нормы расхода топлив и смазочных материалов на автомобильном транспорте.
10. Нормы расхода жидкого топлива для машин, эксплуатирующихся в предприятиях уборки городских территорий, санитарной очистки и ремонтно-строительном производстве.
11. "Բնապահպանական վճարների դրույքաչափերի մասին" ՀՀ օրենքը, ընդունված 2006 թվականի դեկտեմբերի 20-ին:
12. ՀՀ Կառավարության 2006 թվականի փետրվարի 2-ի "նակավայրերում մթնոլորտային օդն աղտոտող նյութերի սահմանային թույլատրելի խտությունների (կոնցենտրացիաների-ՍԹԿ) նորմատիվները հաստատելու մասին" թիվ 160-Ն որոշում:
13. Հայաստանի բույսերի Կարմիր Գիրք.– 2010թ.
14. Հայաստանի կենդանիների Կարմիր Գիրք.– 2010թ.
15. 29.01.2010թ. «ՀՀ կենդանիների կարմիր գիրքը հաստատելու մասին» թիվ 71–Ն և
Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշումն
16. 29.01.2010թ. «ՀՀ բույսերի կարմիր գիրքը հաստատելու մասին» թիվ 72–Ն որոշումն

Հավելված